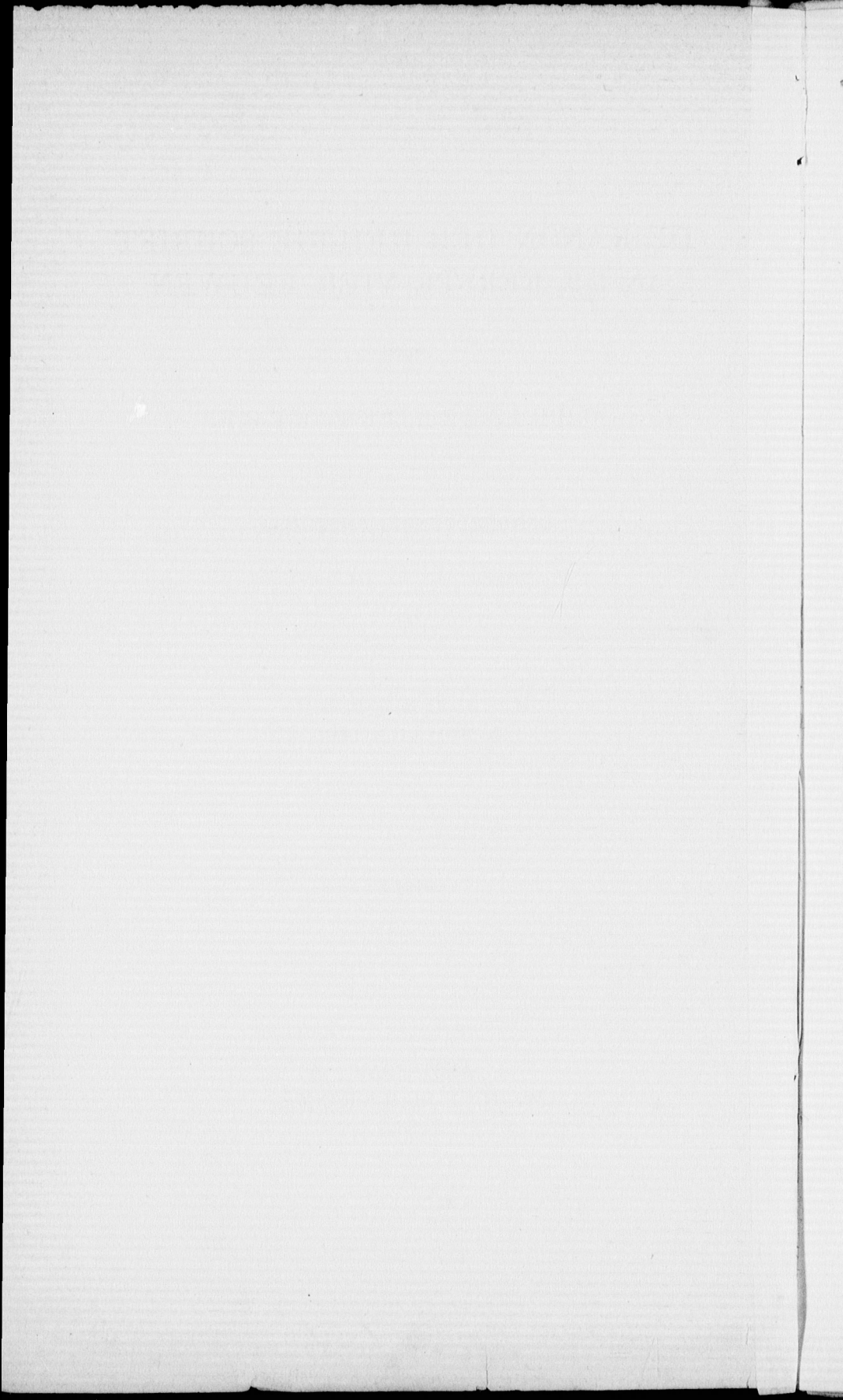

DE KANON DER HEILIGE SCHRIFT IN DE
EERSTE VIER EEUWEN

DER

CHRISTELIJKE KERK.

296

3

DE KANON DER HEILIGE SCHRIFT
IN DE EERSTE VIER EEUWEN

DER

CHRISTELIJKE KERK.

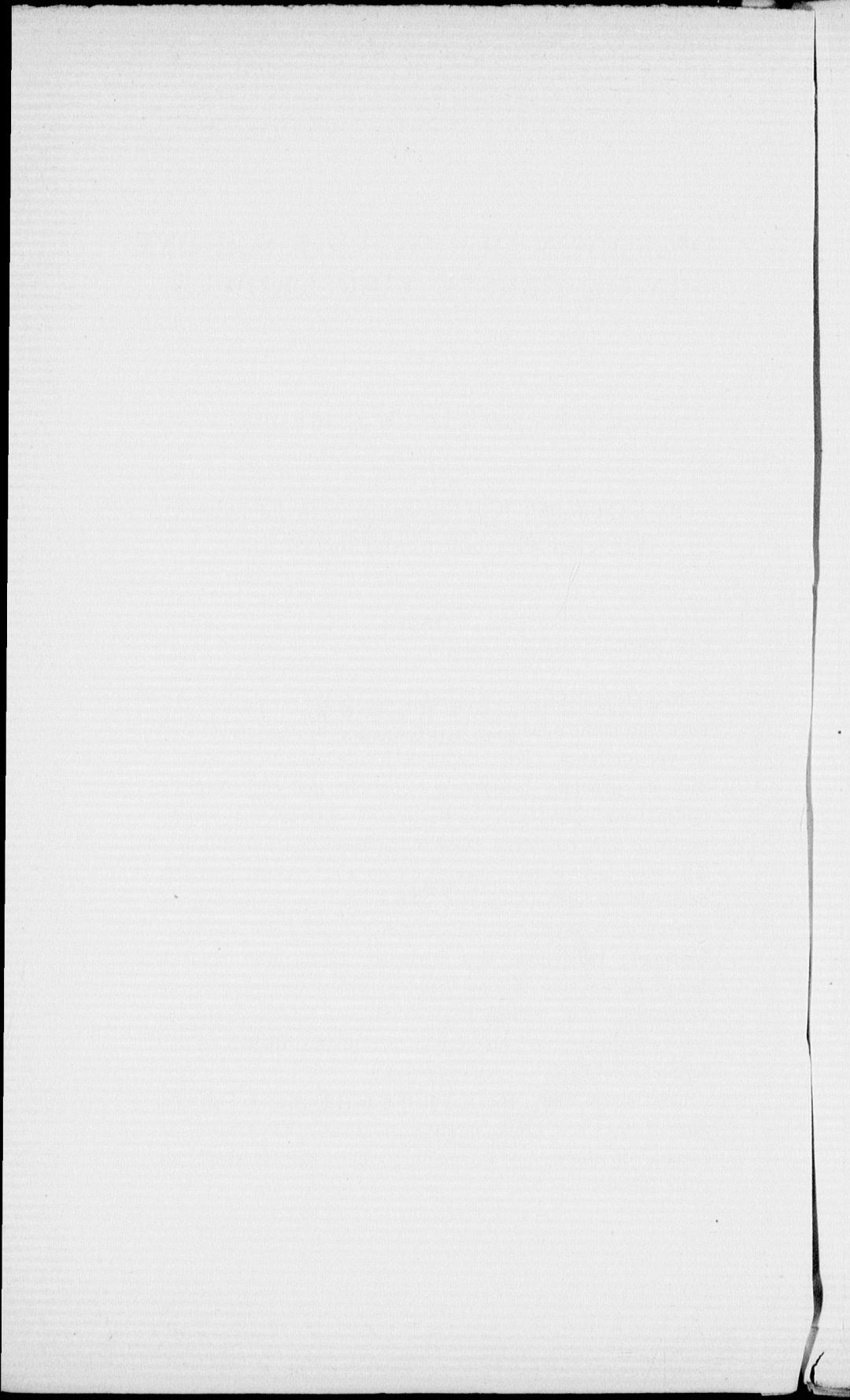
GESCHIEDKUNDIG ONDERZOEK

VAN

Dr. J. C R A M E R,
HOOGLEERAAR TE GRONINGEN.

AMSTERDAM
W. H. KIRBERGER.
1883.

DE KANON DER HEILIGE SCHRIFT IN DE EERSTE VIER EEUWEN DER CHRISTELIJKE KERK.

Nog altijd bekleedt het leerstuk van de Heilige Schrift eene voorname plaats in de protestantsche dogmatiek. Niet te verwonderen. Een Protestant, die aan de H. Schrift niet de grootste beteekenis voor zijn geloof toekent, is ondenkbaar. Juist aan de H. Schrift ontleent het Protestantisme zijn recht van bestaan tegenover het Katholicisme. Zij was het wapen, waarmede de Hervormers, met toenemende beslistheid, Rome bestreden. Zij de autoriteit, waarop de evangelische godgeleerden, vooral die van gereformeerde belijdenis, zich beriepen. Zij de bron, waaruit de protestantsche Kerken hare geloofsleer putten. Zij de toetssteen, aan welken hare confessies, de éene meer, de andere minder, het christelijke van haren inhoud wilden beproefd hebben.

Hoe meer men door ervaring leerde, dat het gevaar van óf tot het blind gezag van Rome's Kerk terug te keeren, óf door het »inwendige woord des Geestes» tot

dweeperij vervoerd te worden, daardoor alleen werd overwonnen, dat men zich zoo dicht mogelijk hield bij de Schrift — des te meer werd het leerstuk van de Schrift door de dogmatici ontwikkeld, en beijverde men zich om het onaantastbaar te maken voor de aanvallen van ongelooft en twijfel. Er is een tijd geweest, dat het bijkans heilichennis was, niet alles, wat tot den Schrift-kanon behoorde, als goddelijke waarheid te belijden, en men zich haast geen christen kon denken, die maar het geringste van hetgeen in den Bijbel stond aan de critiek durfde te onderwerpen. Vooral sinds het optreden van Semler is daarin verandering gekomen. Evenals andere leerstukken, werd ook het leerstuk van de H. Schrift het voorwerp der critiek. Men stelde zich niet meer tevreden met hetgeen de Kerk dienaangaande leerde, maar begon te vragen naar den grond, waarop men aan de goddelijkheid der Schrift had te gelooven, en haar als den regel van geloof en wandel had aan te nemen. Was eenmaal die vraag gedaan, en het recht van die vraag erkend, dan konden andere vragen niet uitblijven. Welke is de omvang der H. Schrift? Welke boeken behooren tot haren Kanon, en welke niet? Welk karakter draagt zij? Waarin is zij onderscheiden van de heilige boeken van andere godsdiensten? Welke beteekenis heeft zij voor het geloof van den christen? Welk is het verband tusschen haar en de Belijdenis der Kerk? Is zij geïnspireerd? Zoo ja, hoe hebben wij dan die inspiratie te verstaan? Sluit de inspiratie ook de onfeilbaarheid in zich? Kan zij met »Gods Woord» worden vereenzelvigd? Zijn de wetten der historische critiek ook op haar van toepassing? Op welken grond nemen wij hare betrouwbaarheid aan? Heeft de Kerk het laatste woord? Of de wetenschap? Of het testimonium Spiritus Sancti?

Al deze vragen zijn gedaan, en worden nog steeds ge-

daan. Geene protestantsche Kerk, die zich van het antwoord op die vragen ontslagen acht. Geene godgeleerde richting, die zich niet van hare verhouding tot de Schrift rekenschap geeft. Geene dogmatiek, waarvan de *locus de Sacra Scriptura* niet een voornaam deel uitmaakt.

Iedere deskundige weet, hoeverre wij in dezen nog van de eenstemmigheid verwijderd zijn. Zijn er aan de éene zijde, die tot de oud-kerkelijke Schriftbeschouwing willen terugkeeren, en den Bijbel buiten het gebied der critiek willen plaatsen — aan de andere zijde is er zelfs van de Schrift, als kenbron van het oorspronkelijke Christendom, geen sprake meer. En hoeveel gevoelens zijn er weder tusschen deze beide uitersten in! Hoe fel is de strijd, dien het leerstuk van de Schrift overal, maar vooral in ons vaderland, doet ontstaan, tusschen godgeleerden zelfs, die overigens in de gewichtigste waarheden der Schrift met elkander overeenstemmen, en elkander als broeders in Christus begroeten! Hoelang zal die strijd duren? Wie kan het zeggen! Zoolang de partijzucht aan het woord is, is het einde zeker niet te voorzien. Maar ook afgezien daarvan, te zeer zijn van weerszijden kerkelijke en dogmatische belangen in dien strijd gemoeid, dan dat de wapenen spoedig zullen worden nedergelegd.

Toch moet telkens de poging om vrede te sluiten, althans onder geestverwanten, worden beproefd. Zal het daartoe komen, dan moet meer dan te voren de *geschiedenis* haar licht laten schijnen. Gelijk ieder leerstuk zijne geschiedenis heeft, zoo ook het leerstuk van de H. Schrift. In de eerste eeuw was er in de Christelijke Kerk nog geen H. Schrift, in dien zin waarin wij er van spreken. De Kerk was er reeds, voordat er eenig boek van het N. Testament geschreven was. En hoelang heeft het geduurd, voordat al de boeken, die wij onder den naam

van Nieuw Testament samenvatten, door de Christelijke Kerk daartoe gerekend werden! Hoeveel verschil van gevoelen daaromtrent bij de oudste leeraars der Kerk, zelfs nadat eenmaal de Kanon was vastgesteld! Hoeveel wijzigingen heeft het Schriftdogme, in den loop der tijden, ondergaan! Hoeveel is er in de Kerk gebeurd, waardoor de beteekenis van dat dogme moest veranderen, en werkelijk ook veranderd is!

Dit na te gaan is nuttig, ja noodzakelijk om tot klaarheid te komen. Zal het kerkelijk leerstuk van de Schrift houdbaar zijn, dan mag het den steun der geschiedenis niet missen. Het gaat niet aan, de dogmatiek voor de critiek der geschiedenis af te sluiten. Geen dogmatiek zonder dogmengeschiedenis. Geen wetenschap zonder critiek!

Alle partijen zijn het hieromtrent eens. Maar daarom zijn zij er niet allen even levendig van doordrongen. Allerminst de partij, die men doorgaans de orthodoxe noemt, in zooverre zij min of meer belangrijke leerstellingen der Kerk tegenover de ontkenningen van haren tijd handhaaft en verdedigt. Zij geeft wel eens den indruk, ook zooals zij zich in onze dagen, in hare verschillende nuances, uitspreekt, alsof zij het licht der geschiedenis vreest. Geen enkel leerstuk brengt zij zoo schoorvoetend onder het licht der geschiedenis als dat van de Schrift. Zij staat er tegenover, gelijk de Katholiek staat tegenover het leerstuk van de onfeilbare Kerk. Zij neemt het aan, stelt zijne belangrijkheid in het licht, geeft den samenhang aan, waarin het met andere leerstukken staat, beroept zich op de gemeente die het gelooft en belijdt, wijst op al wat er van het kerkelijk leerstelsel vallen moet, als het wordt prijsgegeven — maar, wat de geschiedenis, vooral de geschiedenis der eerste eeuwen er van zegt, trekt minder hare aandacht. Zij heeft daar geen hart, en daarom ook geen

oog voor. Wat zoovele eeuwen lang — meent zij — door de Christelijke Kerk is geloofd, en voor duizenden nog altijd eene bron van troost en vrede is, dat behoeft zich niet meer voor de rechtbank der historische critiek te rechtvaardigen. Wij kunnen toch ons geloof niet van critische resultaten afhankelijk stellen! Een toetssteen hebben wij voor ons geloof noodig. Maar als wij nu gaan vragen, of die toetssteen zelf wel betrouwbaar is, en hem dus weer aan een anderen toetssteen gaan toetsen, waar eindigen wij dan? Maken wij dan niet alles wankel? Heeft dan de subjectiviteit niet vrij spel?

Ik gevoel het gewicht van die bedenking. En geen oogenblik denk ik er aan, om aan het geloof, zoowel het geloof der gemeente als het eigen geloof, het recht van meêspreken te ontzeggen, waar het het leerstuk van de H. Schrift geldt. Gelijk het onder den invloed van het geloof ontstaan is, moet het ook onder den invloed van het geloof beoordeeld worden. Wat werkelijk noodzakelijk is voor het ontstaan en den bloei van het geloofsleven — dat moet waarheid wezen, dat kan door geen geschiedenis, geen critiek, geen wetenschap worden omvergeworpen. Maar het is de vraag, of hetgeen ik geloofsleven noem, wel waarlijk zuiver geloofsleven is. Het is de vraag, of hetgeen voor velen, op zekeren trap van ontwikkeling, noodzakelijk is, wel noodzakelijk is voor allen, en ten allen tijde. Het is de vraag of hetgeen ik noodzakelijk noem, niet veel meer de schors dan de kern, niet veelmeer den vorm dan het wezen van het leerstuk betreft.

Onmogelijk kan ik dus zonder contrôle het geloof als getuige in de Schrift-quaestie laten optreden. Ook den toets der wetenschap, met name der historisch-critische wetenschap, moet onze Schrift-beschouwing kunnen doorstaan. Durft de orthodoxie dat niet aan; gaat zij voort, van al de

bezwaren, die tegen het kerkelijk leerstuk van den Kanon aan de historische critiek worden ontleend, zich eenvoudig af te maken met te zeggen, dat zij van den kant der Schriftbestrijders komen, dat de geloovigen het wel beter weten, enz. — dan stelt zij zich als onwetenschappelijk ten toon, en moet zij de pretensie opgeven van verstand en hart met elkander te kunnen verzoenen. Zelve is zij dan de oorzaak, dat de klove tusschen haar en de beschaafde maatschappij hoe langer hoe grooter wordt, en dat ook voor die levenswaarheden, die zij heeft weten te redden en te bewaren, de toegang tot de harten meer en meer wordt gesloten.

Het is een zeer kritiek tijdperk, waarin zich tegenwoordig de protestantsche orthodoxie bevindt. De tijden, dat er tusschen hare aanhangers overeenstemming was ten opzichte van het Schrift-dogme, zijn voorbij. Overal staan mannen op, die verklaren, tot haar gerekend te willen worden; maar ook het recht zich willen toegekend zien, om aan de critiek over de Schrift haren vrijen loop te geven.

Zal zij die mannen verloochenen, en zich achter het overgeleverde geloof verschansen? Of zal zij zich ook op het gebied der historische critiek met hare tegenpartij durven te meten, op gevaar af van een geliefkoosd leerstuk te moeten laten varen? Dat gevaar is niet gering. Of — laat mij liever zeggen — dat gevaar is niet te ontgaan. Naar mijne overtuiging moet de orthodoxie het kerkelijk dogme van de Schrift herzien, en kan zij het ook herzien, zonder dat het geloofsleven der Christelijke gemeente er schade door lijdt. Zij moet de illusie verliezen, van in de H. Schrift een codex te hebben ontvangen, die maar bij het licht der Kerk behoeft opgeslagen te worden om tot de kennis der waarheid te komen. Zij moet het

recht der critiek om zoowel den inhoud als den vorm van al de boeken des Bijbels te onderzoeken, erkennen. De Inspiratie der Schrift moet voor haar worden eene voorlichting en bezieling des H. Geestes, in meerdere of mindere mate den Schrijvers geschonken; eene voorlichting en bezieling, die wel de mogelijkheid van misvatting en dwaling op vele punten niet uitsluit, maar toch het vertrouwen der gemeente rechtvaardigt, dat zij, de grondgedachten der Schrift volgende, niet op een dwaalspoor zal komen, maar het eeuwige leven zal vinden. Voor den onfeilbaren of feilloozen Bijbel moet de verzameling van de boeken des O. en N. Verbonds in de plaats komen, gelijk die eenmaal door de oud-katholieke Kerk is vastgesteld, en door de protestantsche Kerken is overgenomen; eene verzameling die, over het algemeen, de getrouwe oorkonde mag heeten van de Openbaring Gods aan Israël, en door Israël aan de menschheid geschied, en daarom als zoodanig de regel van ons geloof en onzen wandel kan en moet worden.

Zal de orthodoxie hiermede haar doodvonnis teekenen, omdat zij, haar hoofdogme opgevende, tevens al hare andere dogmen, het ééne na het andere, zal zien bezwijken? Ik geloof het niet. Nog altijd ben ik van meening, dat de orthodoxie, zooals zij zich in onze dagen van andere richtingen onderscheidt, de bewaarster is van waarheden, die de gemeente voor hare ontwikkeling en volmaking niet missen kan. Die waarheden zullen geen schade lijden, wanneer, door wijziging van het kerkelijk leerstuk, het geloof der Kerk aangaande de geheel eenige beteekenis der Schrift op zulk eene wijze wordt geformuleerd, dat aan de eischen der historische critiek wordt voldaan. Wel zullen ook die waarheden, wat hare formulering betreft, blijken eene herziening te behoeven. — 't Verschilt toch zooveel,

of de dogmen-vorming tot stand komt door eenige profetische en apostolische uitspraken zoo goed mogelijk met elkander in overeenstemming te brengen, of dat zij het resultaat is van de ontwikkeling van de grondgedachten der Schrift. — Maar wat haar wezen, dat is dus hare godsdienstige, ethische waarde betreft, zullen die waarheden ongeschonden uit de vuurproef der critiek te voorschijn komen.

Maar ook, al bleek het, dat men eerlijkheidshalve den naam van orthodox moest prijsgeven, wat nood? De waarheid bovenal! Is het eenmaal uitgemaakt — wat niet het geval is — dat de orthodoxie met het kerkelijk Inspiratie-dogme staat of valt, welnu, dan heeft men eenvoudig de vanen der orthodoxie te verlaten, en naar een anderen naam, die beter het wezen der zaak uitdrukt, om te zien. Zoodra men eens heeft ingezien, dat niets anders dan gebrekkige kennis en gemis aan nadenken en doordenken de betere formuleering van eene geloofswaarheid in den weg staat, is het onmogelijk, de oude formule te blijven handhaven alleen ter wille van de gevolgen, die uit de verwerping er van zouden kunnen voortvloeien. Men neemt dan die gevolgen, in het vertrouwen op de kracht der waarheid, voor zijne rekening.

Van geen enkel dogme geldt dit meer dan van het dogme van de Schrift. In dien vorm, waarin de oud-protestantsche Kerken het hebben beleden, en de groote meerderheid der orthodoxie het nog belijdt, heeft het m. i. uitgediend. Hier toch is het niet alleen de vraag, welke geloofsovertuiging men is toegedaan; maar ook en vooral of men logisch denkt, of men de waarheid onder de oogen durft te zien, of men zich rekenschap wil geven van de formule, waarin men zijne overtuiging uitspreekt, en of men rekening wil houden met de feiten der geschiedenis.

Op die feiten te wijzen, voor zoover de geschiedenis der

eerste vier eeuwen ons die doet kennen, is de taak, die ik mij vooreerst heb voorgesteld. Natuurlijk zal niet alles, wat in die eeuwen over de Schrift is gezegd, door mij vermeld worden. Maar toch wel, naar ik hoop, het belangrijkste, toch wel zóóveel, dat het ieder mogelijk zal zijn, zich een zelfstandig oordeel te vormen.

Gelijk ieder, die geen vreemdeling is op het gebied der oud-christelijke letterkunde, weet, is de Kanon der H. Schrift eerst tot stand gekomen, nadat de eigenschappen, die men aan de heilige Schriften van Israël toekende, op de Schriften der apostelen en apostolische mannen waren overgebracht. Wat dus de oudste Kerk van die heilige Schriften Israëls geloofde, moeten wij eerst onderzoeken.

Echter moet hier weder een ander onderzoek aan voorafgaan. De geschiedenis leert, dat de wijze, waarop de eerste Christelijke Kerk, ook de apostolische, die heilige Schriften van Israël beschouwde, in het wezen der zaak geene andere was, dan die, waarop Israël zelf ze beschouwde. De Christenen hebben hun Oud-Testament van de Joden ontvangen. Zoo is het dan de Joodsche Schriftbeschouwing, die in de allereerste plaats onze aandacht trekt.

HET JOODSCHE VOLK.

(Inleiding).

§ 1. Toen de stem der profetie zweeg, en de schriftgeleerdheid de plaats van het profetisme had ingenomen, begon Israël ernstig te denken aan eene verzameling van zijne heilige Boeken. Allereerst ontstond, vooral door de zorg van Ezra, het boek der Wet (Thorah). Later werden hierbij twee nieuwe Verzamelingen gevoegd, omtrent wier omvang echter nog lang verschil van gevoelen bleef heerschen. In de eerste eeuw na Christus werd de Kanon vastgesteld.

Alexandrie, waar reeds vroeg eene grieksche vertaling van de heilige Boeken ontstond, volgde hierin Jeruzalem. Echter nam het verscheidene geschriften, als deuterokanonisch, op, die later, na de vaststelling van den Kanon, steeds meer aan aanzien en gezag verloren, en eindelijk onder de Apokryfen werden gerangschikt.

Zoolang Israël zijne Profeten had, die, als tolken van Gods Openbaring, hun volk met den wil van God bekend maakten, het vermaanden en bestrafden, bemoedigden en

vertroostten, werd de behoefte aan eene officieele verzameling der heilige Boeken, die als een regel voor geloof en wandel kon gelden, niet gevoeld. Waarom zou men in een Boek gaan zoeken, wat men nog door de levende stem ontving?

Toen echter na den dood van Maleachi de profetie zich niet meer deed hooren, werd het anders. De vrome Ezra begreep, dat er een geschreven Kanon moest wezen, om het volk voor goed van de afgoderij af te houden, en het in staat te stellen de heilige roeping te vervullen, waarmede het door den God zijner Vaderen geroepen was. De vijf boeken van Mozes werden tot één geheel verbonden, en als de Wet Gods (Thorah) aan het volk tot een richtsnoer gegeven.

Later kwam, door de zorg der Schriftgeleerden, tegen het einde der 3de eeuw vóór Christus, de tweede Verzameling van heilige Boeken tot stand. De schriften der Profeten, en de historische boeken, die in profetischen geest geschreven waren, werden daarin opgenomen (Jozua, Richteren, Samuel en Koningen; Jezaja, Jeremia, Ezechiël; de 12 kleine Profeten; Ruth en Klaagliederen.)

De derde Verzameling bevatte de schriften, die tot de tweede niet konden gebracht worden, en toch waardig geacht werden tot den Kanon te worden gerekend (Job, Spreuken, Hooglied, Kronieken, Ezra, Nehemia, Esther, Prediker, Psalmen, Daniël). Eerst langzamerhand kwam men hierin tot eenstemmigheid. Afgesloten werd de Verzameling onder den naam van de Schriften, in de eerste eeuw na Christus.

Reeds vroeg werd de behoefte aan eene grieksche vertaling van de heilige Boeken, ten behoeve van de duizenden van Joden te Alexandrie, gevoeld. Onder Ptolemaeus Philadelphus (285—247) werd zij begonnen, en 132 na Christus

voltooid. Zij ontving den naam van de Vertaling der 70 (Septuaginta), omdat zij door de 70 leden van het Alexandrijnsche Sanhedrin was gewaarmerkt. Behalve de boeken van den Palaestijnschen Kanon (echter in eene andere volgorde) nam zij ook op: het grieksche boek Ezra, drie boeken der Makkabeën, Judith, Tobias, Jezus Sirach, het boek der Wijsheid, het gebed van Manasse, Baruch, een brief van Jeremia, bijvoegselen bij het boek Daniël, bijvoegselen bij het boek Esther. Ofschoon deze boeken niet op ééne lijn met de andere geplaatst werden, werden ze toch van dezen niet scherp onderscheiden. Eerst nadat de Kanon voor goed was vastgesteld, geraakten zij, althans bij de Palaestijnsche Rabbi's, meer en meer in ongenade, en namen zij hunne plaats in onder de Apokryfen.

---

§ 2. Met de opneming van een geschrift in den Kanon was ook over zijne inspiratie, en daarmee over zijn gezag voor geloof en wandel beslist. Wat van den ganschen Kanon gold, dat hij als het onfeilbaar Woord van God onbepaald geloof en gehoorzaamheid van Israël eischte, gold ook van al zijne deelen. Echter niet in gelijke mate. Het hoogst werd de Thorah gesteld. Critiek mocht niet op haar worden uitgeoefend. Aan hare uitspraken werd magische kracht toegekend.

Op de Thora volgden de profetische en andere Schriften. Ofschoon ook geïnspireerd, ontleenden zij toch hun gezag aan de Thorah. Alleen dan, wanneer zij niets bevatten, wat daarmee in strijd was, konden zij als kanoniek worden erkend.

Ten opzichte van de waardeering der heilige Boeken doet zich bij Israël hetzelfde verschijnsel voor als bij andere volken. Wat de Zend-avesta voor de Perzen, de Veda's voor de Indiërs, de King's voor de Chinezen waren, en wat later de Koran geworden is voor de Arabieren, dat was de door Ezra, de Schriftgeleerden en de Rabbijnen tot stand gebrachte Verzameling der godsdienstige letterkunde voor de Joden. Men hoorde er Gods Woord in. Men hield ze voor geïnspireerd, zoowel wat den vorm als wat den inhoud betrof, geschreven onder de bijzondere leiding des H. Geestes, zoodat de mogelijkheid van dwaling was uitgesloten, en het volk er zich in alles aan had te onderwerpen, als aan God zelve. Met den hoogsten eerbied moest dan ook de H. Schrift worden aangezien. Met andere boeken mocht zij niet in aanraking komen. De plaats, waar zij lag, moest beschouwd worden als eene onreine, waarop niets heiligs meer mocht gelegd worden. Geen bijbelvers mocht schertsend gebruikt worden. Van bijbelsche uitspraken bediende men zich als van tooverformulen, waarin eene bijzondere kracht lag tot wering van het kwaad ¹⁾.

Hoe men tot die bijgeloovige vereering van de Schrift kwam, is licht na te gaan. Hoe meer men zijne godsdienstige behoeften door de Schrift bevredigd zag; hoe meer men het welzijn van Israël van de getrouwe naleving van de Wet afhankelijk stelde; hoe meer men gevoelde, een hooger gezag noodig te hebben dan dat van zwakke, feilbare menschen; hoe vaster men geloofde, dat Israël door God was uitverkoren om zijne kennis op aarde te bewaren, en daarvoor met eene bijzondere Openbaring door God was begunstigd; en hoe meer men in de Schriftgeleerden

---

¹⁾ Verg. hierover S. F. Weber, *System der altsynagogalen palästinischen Theologie*, 1880, S. 82.

en Wijzen de erfgenamen zag van de mannen Gods, door welke God vroeger tot zijn volk had gesproken — des te hooger moest de eerbied voor de Schrift stijgen, ja, onder den invloed van het heerschzuchtige en kleingeestige Farizeïsme, het karakter van bijgeloof aannemen. Aan critiek werd niet gedacht. Wanneer en door wie de Boeken geschreven waren; of de inhoud van zuiver godsdienstigen, of meer van historischen aard was; of de Schrijvers zelve er aan gedacht hadden een Kanon voor het godsdienstige leven te geven; of het erkennen van de Profeten als tolken van Gods Openbaring ook in zich sloot het geloof aan hunne onfeilbaarheid in al wat zij schreven; of er ook tegenstrijdige opvattingen en voorstellingen in de verschillende Boeken konden gevonden worden — al zulke vragen kwamen onder Israël niet op. Men had nu eenmaal eene H. Schrift, bij welker naleving men zich wèl bevond! Hoe men haar had te beschouwen, en wa a r o m men haar had te gelooven — dat wisten de Schriftgeleerden wel! Daarvoor waren zij door God aan zijn volk gegeven!

Hieruit volgt echter niet, dat men aan alle Boeken hetzelfde gezag toekende. Men nam graden in de inspiratie aan. Boven allen stond de Thorah. Geen gezag hooger dan dat der Wet. Zij was de Heilige Schrift bij uitnemendheid. Aan haar moest alles getoetst worden. Geen boek mocht in den Kanon worden opgenomen, dat met haar in strijd was, of ook maar iets nieuws, dat niet in kiem in haar aanwezig was, bevatte. Ja, de Thorah zou op zich zelve voor Israël voldoende zijn geweest, als Israëls zonden niet eene nadere Openbaring hadden noodzakelijk gemaakt ¹⁾.

Van daar dan ook, dat de o m v a n g van den Kanon zoo lang een geschilpunt was onder de Joden. Omtrent som-

---

¹⁾ Verg. Weber, t. a. p. bl. 79, 80.

mige Boeken in de tweede, maar vooral in de derde Verzameling bleef men lang in het onzekere. Eerst dan, wanneer het hoogste Gezag onder Israël het een of ander geschrift in den Kanon had opgenomen, moest het als kanoniek, en daarom ook als geïnspireerd, al was het dan in den tweeden graad, worden erkend.

---

§ 3. Als goddelijk van oorsprong en inhoud konden de Heilige Boeken slechts door hen, die met de goddelijke dingen vertrouwd waren, worden uitgelegd. Door het verwekken van Wijzen en Schriftgeleerden werd de God van Israël geacht in die behoefte te hebben voorzien. Zij waren het, die den diepen zin van Gods Woord konden peilen, en de geheimenissen der Schrift konden doorgronden. Bij het ontmoeten van moeielijkheden bewees de allegorische interpretatie, die vooral te Alexandrië werd gevolgd, uitnemende diensten.

Dat men het onderwijs der Wijzen en Schriftgeleerden noodig had om de Heilige Boeken recht te verstaan, sprak van zelf. Gods Woord kon niet aan ieder ter uitlegging worden toevertrouwd. Wat als het ware met Gods vinger was geschreven, had een veel te diepen zin, dan dat zij, die in de goddelijke dingen niet ingewijd waren, het vatten konden. Niets kon in de Schrift toevallig zijn, geen enkel woord, geen enkele letter. Welke letters open, en welke gesloten waren, was door God vastgesteld. Altijd had dit een geheimen zin.' Dit gold vooral van de Thorah. Zij allermint kon gelijk gesteld worden met gewone menschelijke geschriften, die slechts éenen zin hadden. Onuit-

puttelijk was de volheid van het goddelijke Wetboek. Ieder woord kon op vele, volgens sommigen zelfs op 70 verschillende wijzen worden uitgelegd. »Wanneer elke zee inkt was,» zeide Rabbi Eliëzer, en elk riet eene pen, en hemel en aarde linnen, en alle menschen schrijvers, zoo zouden zij toch niet voldoende zijn om alles uit de Thorah op te schrijven, wat ik er van geleerd heb; en toch heb ik er de Thorah niet armer door gemaakt, evenmin als een mensch de zee armer maakt, die de punt van zijn penseel er in doopt.»¹⁾

Dat op die wijze alle moeilijkheden, die zich bij de uitlegging der Schrift konden voordoen, gemakkelijk uit den weg te ruimen waren, is te begrijpen. Was de ééne zin niet voldoende, dan werd de andere te baat genomen. Ging het niet met de letterlijke verklaring, dan beproefde men het met de allegorische. Vooral waren de Alexandrijnsche Joden daarin ver. Meer dan de Palaestijnsche Joden met de grieksche wijsbegeerte bekend en ingenomen, hadden zij ook meer nog dan deze aan de allegorische uitlegging behoefte. Immers kwam het er op aan, te bewijzen, dat de wijsbegeerte dier dagen zich zeer wel met den joodschen godsdienst verdragen kon, ja eigenlijk eerst aan de Openbaring Gods, gelijk die in de Schriften was neergelegd, haar rijken inhoud te danken had. Daartoe nu was de allegorische uitlegging onmisbaar. Eerst wanneer men in alles wat de Schrift (ook in de grieksche vertaling) bevatte, een dieper en zin legde, sprong haar wijsgeerig karakter in het oog, en verdween al wat er anders vreemd en aanstootelijks in was. Moest de oppervlakkige beschouwer zich dikwijls verwonderen, dat er in de Schrift zooveel stond wat òf op het zedelijke en godsdienstige leven geen

---

¹⁾ Verg. Weber, t. a. p. bl. 85.

betrekking had, òf er mede in strijd was, zooveel onbetekenends, zooveel louter geschiedkundigs, zooveel namen en getallen waar men thans niets meer aan had, zooveel vreemde voorstellingen die zich met eene gezonde wijsbegeerte niet lieten vereenigen, zooveel anthropomorfismen, zooveel tegenstrijdigheden, zooveel gebreken, zooveel fouten — de ware uitlegger kwam met de hulp der allegorie al die bezwaren te boven. Zoodra men in alles een symbool zag van hoogere, geestelijke dingen, zag men ook de schoonheid en verhevenheid, de harmonie, de waarheid der Schrift duidelijk in.

Door niemand is die allegorische uitlegging, als alleen overeenkomende met de waardigheid der Schrift, krachtiger aanbevolen en met meer vernuft aangewend, dan door Philo, den grootsten wijsgeer, dien het Alexandrijnsche Jodendom heeft gehad ¹⁾. Evenmin als anderen, dacht hij er een oogenblik aan, om op de Heilige Boeken van Israël de historische critiek toe te passen. Een Jood te zijn — en niet te gelooven, dat de Schrift, tot in al hare letters, de absolute waarheid was, dat kon niet samengaan. Wilde men dus een wetenschappelijk man zijn, en tevens aan zijn joodsch geloof getrouw blijven, dan bleef er niets anders over, dan een ruim gebruik van de allegorische verklaringwijze.

---

§ 4. Daar het Sanhedrin geacht werd, de overleveringen van Mozes en de Vaderen, ook die, welke de beteekenis der Schriftwoorden betroffen,

---

¹⁾ Vergel. hierover o. a. A. F. Dähne, *Geschichtliche Darstellung der jüdisch-alexandrinischen Religions-Philosophie*, 1834, *Erste Abth.* S. 49—76; A. Thoma, „*Die Genesis des Johannes-Evangeliums*“, Berlin 1832, S. 32—37.

getrouw te hebben bewaard, kon het volk van Israël zich aan de Schriftuitlegging, waarop het zijn stempel had gedrukt, gerustelijk houden.

Was de Schrift zonder uitlegging niet te verstaan, en dus op zich zelve onvoldoende om een regel te zijn voor het geloof, dan kwam het er voor Israël vooral op aan, te weten, of het zich op hen, die het geheim der uitlegging meenden te bezitten, gerust verlaten kon. Alle onzekerheid daaromtrent werd weggenomen door de leer der *Overlevering*. Behalve het Wetboek had Mozes op Sinaï ook de verklaring der Wet van God ontvangen. Die verklaring deelde hij mede aan Aäron; deze bracht haar over aan zijne zonen; deze weder aan de Oudsten van Israël, die haar verder voortplantten. Zoo was b. v. de bepaling van het aantal werkzaamheden (39), die men op den Sabbath niet verrichten mocht, oorspronkelijk van Mozes afkomstig ¹⁾.

De vergadering der Oudsten (het Sanhedrin) was dus het wettige, door God verordende lichaam, dat namens God voorschreef, wat er door Israël te doen en te laten was om zijne roeping als volk Gods, als volk des Verbonds, te vervullen. Naar de geloofsbriefen van het Sanhedrin te vragen, kwam niemand in den zin. Of de Wijzen het al onderling oneens waren omtrent den omvang van den Kanon, de waarde, die aan de verschillende kanonische Boeken te hechten was, de uitlegging van de Schriftwoorden, en de voorschriften die er op gebouwd werden — dat was geen bezwaar. Zonder een hoogste Gezag kon men het op het standpunt der Wet niet doen. En als het Sanhedrin dat hoogste Gezag niet vertegenwoordigde, waar zou men het dan zoeken?

¹⁾ Vg. Weber, t. a. p. bl. 91.

DE APOSTOLISCHE KERK.

§ 5. Uit de Boeken des N. Testaments blijkt, dat de Apostolische Kerk in menig opzicht dezelfde Schriftbeschouwing had als de Joden.

Zij nam denzelfden Kanon aan, al zocht zij ook in andere Boeken hare stichting, die door de latere Joden als apokrief werden verworpen.

In den Kanon zag zij eene verzameling van heilige, goddelijke Schriften, geschreven door mannen Gods, die door den H. Geest waren geleid. Telkens ontleenden de nieuw-testamentische Schrijvers aan die Schriften hunne voorbeelden, riepen zij zich op hare profetiën, en staaften zij de waarheid hunner woorden met hare uitspraken, als de hoogste autoriteit in zaken van geloof en leven.

Ook in de verklaring der Schrift volgden zij hun volk. Ofschoon zij zich over het algemeen vrij hielden van rabbinistische spelingen, legden zij dikwijls meer in de woorden der Schrift, dan de bedoeling des Schrijvers kon wezen. Voor het allegoriseeren hadden zij eene groote voorliefde. Kennelijk stonden zij hierin onder den invloed van de

Alexandrijnsche theologie; terwijl zij dan ook aan de Septuaginta bij voorkeur hunne citaten ontleenden, ook dan, wanneer deze van den oorspronkelijken tekst afweek.

Om te weten, wat de eerste Christelijke Kerk, doorgaans de Apostolische Kerk genoemd, van de H. Schrift (d. i. den Israëlitischen Kanon) geloofde, moeten wij de Boeken des Nieuwen Testaments raadplegen. Mogen al enkele van die Boeken van lateren tijd zijn, de meesten zijn toch uit de apostolische eeuw, en kunnen dus geacht worden het Schriftgeloof der eerste Christenen getrouw weer te geven.

In menig opzicht was dat geloof hetzelfde als dat, wat wij bij Israël gevonden hebben. Zoo goed als zeker kunnen wij aannemen, dat de nieuw-testamentische Schrijvers denzelfden Kanon, bestaande uit dezelfde drie Verzamelingen, erkenden ¹⁾. Het meest werden de Pentateuch, de Psalmen, de Spreuken, en de Profeten door hen aangehaald.

Dat zij ook andere Boeken, en wel die, welke later door de Joden als apokrief werden verworpen, hebben gekend en tot stichting der gemeente hebben aangewend, is moeilijk te ontkennen ²⁾. Wel ontbreekt het voldoende bewijs, dat zij ooit een woord uit die Boeken als Heilige Schrift hebben aangehaald ³⁾; maar zeker hebben zij er meer dan

---

¹⁾ Vergel. Luk. 24: 44, waar van de Wet van Mozes, de Profeten en de Psalmen (het voornaamste deel der derde Verzameling) gesproken wordt.

²⁾ Verg. hierover Bleek „*Die Apokryphen des Alten Testaments*”, in *Stud. und Krit.*, 1853.

³⁾ In Joh. 7: 38; Jak. 4: 5; 1 Cor. 2: 9 wordt als een woord der Schrift aangehaald, wat nergens in het O. Testament is te vinden. Vele uitleggers hebben daarom gemeend, dat de Schrijvers bij vergissing als een woord des O. Testaments aanhaalden, wat in een

eens gebruik van gemaakt, om hunne opwekkingen en vermaningen toe te lichten en aan te dringen. Om nu niet te spreken van de later geschrevene 2 Petr. en Jud., waarin aan het Boek van Henoch en de Hemelvaart van Mozes even goed voorbeelden worden ontleend als aan de Boeken des O. T. ¹⁾, wijs ik o. a. op 1 Cor. 6: 13 (verg. met Sirach 36: 20), Jak. 5: 7 (verg. met Sirach 6: 19), 1 Petr. 1: 6, 7 (verg. met Wijsheid van Salomo 3: 5—7), Hebr. 11: 34—37 (verg. met 1 Makkab.) Wie bedenkt, dat deze boeken ook in de LXX voorkomen, kan zich over die aanhalingen niet verwonderen.

Met den Kanon nam de Christelijke Kerk ook de waardeering van den Kanon van het Jodendom over. Ook zij sprak van »de Schrift», »de Heilige Schriften», als van boeken, geschreven door mannen Gods, die door den H. Geest werden geleid. Inzonderheid werd in de profetiën het Woord Gods gezien. Wat op den Christus betrekking had, op zijn lijden en op zijne heerlijkheid, was den Profeten door den Geest van Christus, die in hen was, geopenbaard. Zelve mochten zij onderzoeken, wanneer en hoe de profetiën in vervulling zouden treden, den *inhoud* dier profetiën hadden zij niet door eigen nadenken verkregen (1 Petr. 1: 10—12. Verg. 2 Petr. 1: 19—21). Sterker nog wordt de goddelijke oorsprong der Schrift geleerd in 2 Tim 3: 15, 16: *πᾶσα γραφή θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος κ.τ.λ.* De meening, dat Paulus hier onderscheid maakt tusschen eene *γραφή* die *θεόπνευστος*, en eene *γραφή* die niet *θεόπνευστος* is, komt mij voor in strijd te zijn met eene gezonde exegese. Wèl kan *πᾶσα γραφή* niet beteekenen *de gansche Schrift*,

---

apokrief geschrift te lezen stond. Zoo dachten o. a. Origenes en andere Vaders bij 1 Cor. 2: 9 aan de Openbaring van Elia. Zekerheid daaromtrent is echter niet te bekomen.

¹⁾ 2 Petr. 2: 11; Jud. 9, 14.

maar alleen *iedere* Schrift, *ieder* Schriftwoord. Maar daar *θεόπνευστος* hier niets anders kan zijn dan praedikaat, komt de zin op hetzelfde neer. Ieder Schriftwoord — wil de Apostel zeggen — is *θεόπνευστος*, door God geïnspireerd, op goddelijke aandrift neergeschreven, van Gods Geest vervuld, en daarom nuttig tot leering, enz. Van alle andere schriften is dus de Schrift, in oorsprong, inhouden bedoeling, onderscheiden. Van alwat er in staat is God, of de H. Geest de auctor primarius. Niets bevat zij, of het heeft een van God gesteld doel, tot verlichting en tot opbouwning van de gemeente van Christus (Vg. Rom. 15:4; 1 Cor. 10:11).

Wij vinden hier dezelfde Schriftbeschouwing, die de Joden deed zeggen, dat er geen letter, geen jota in de Schrift onverschillig, zonder beteekenis is.

Hiermede komt geheel overeen de wijze, waarop de Schriftwoorden worden aangehaald. Soms worden de sprekers of schrijvers genoemd (b. v. Mozes, Joh. 1:46; Rom. 10:5; David, Mark. 12:36; Rom. 11:9; Jezaja, Matth. 3:3; Rom. 10:16.) Dikwijls echter is het: *de H. Geest zegt* (o. a. Hand. 1:16; Hebr. 3:7; 10; 15), of eenvoudig *λέγει* (nam. God) of *λέγεται* (nam. door God), o. a. in 2 Cor. 6:2; Efez. 4:8; met of zonder bijvoeging van den naam des schrijvers, in wien, of door wiens mond God, of de H. Geest, of ook wel Christus (b. v. Hebr. 2:11, 12) gesproken heeft. In den regel is het den nieuw-testamentischen schrijvers onverschillig, waar en bij wien het woord, dat zij als Gods Woord aanhalen, gevonden wordt. Genoeg is het hun, dat het in den Kanon staat, en in overeenstemming is met hetgeen zij als christelijke waarheid prediken.

Geen wonder dan ook, dat zij zich telkens, nu eens op de handelingen van de vromen des O. Verbonds, dan op hunne uitspraken, bedreigingen, beloften, profetiën beroe-

pen, om de waarheid van het Evangelie, dat zij verkondigen, te staven. Hoe dikwijls hoort men van hen: »*opdat vervuld zou worden, hetgeen gesproken is door den profeet*», enz. Hoe dikwijls is het: »*naar de Schriften*»; »*er is geschreven*»; »*gelijk geschreven is*»! Duidelijk is het, dat het Schriftwoord voor hen eene autoriteit was op het gebied des geloofs.¹⁾

En wat nu de verklaringwijze betreft, die zij bij de aanhaling der Schriftwoorden volgden, ook daaromtrent moeten wij zeggen, dat zij zich doorgaans aan de methode, die bij de Joden in zwang was, hielden. Wat wij de grammatisch-historische verklaring noemen, was hun zoo goed als onbekend. Het was hun niet zoozeer om de bedoeling des schrijvers, als wel om de bedoeling des H. Geestes te doen. Dikwijls was het hun vrij wel onverschillig, in welk verband de aangehaalde woorden voorkwamen. Hoofdzak was, dat zij in verband stonden met het groote Verlossingsplan, en dat er iets in te vinden was tot opbouw van het godsdienstige en zedelijke leven. Al had Hozea met het woord: »uit Egypte heb ik mijnen zoon geroepen,» alleen aan de verlossing van Israël uit het diensthuis van Egypte gedacht, dit nam toch, volgens Mattheus, niet weg, dat het verblijf van Jozef en Maria met Jezus in Egypte eene vervulling kon heeten van dat profetische woord (Matth. 2 : 15). Dat aan Jeremia (H. 31 : 15) niet de kindermoord van Bethlehem voor den geest had gestaan; en evenmin aan Mozes (Deuter. 25 : 4) de verplichting der gemeente om den evangeliedienaars stoffelijke ondersteuning te schenken, is zeker. Maar daarom kon God toch, meenden de Apostelen, met hunne woorden dat wel bedoeld hebben (Matth. 2 : 16—18; 1 Cor. 9 : 6—10). Immers moest de Schrift, als *θεόπνευστος*, als geïnspireerd, niet

¹⁾ Sterk komt dat uit in Joh. 10 : 35.

gewoon-menschelijk, maar geestelijk worden uitgelegd. Als een type van Christus en zijne gemeente, moest alles in de Schrift een hooger en zin hebben, bekend alleen aan hem, die met den Geest van Christus was vervuld. Nergens komt die hoogere, of allegorische verklaringwijze meer en sterker uit, dan in den Brief aan de Hebreëen. Bijna alles is daar allegorie. Geheel in den trant van Philo en de Alexandrijnsche theologie, wordt daar alles, wat in het O. T. voorkomt: personen, instellingen, gebruiken, eene voorbeelding van de wereld der toekomstige dingen, die met de komst van Christus is aangevangen en met zijne wederkomst wordt voltooid.

Hoe weinig de Schrijvers van het N. Testament zich om de eigenlijke beteekenis der Schriftwoorden bekommerden, zien wij ook hieruit, dat zij ze soms geheel anders, niet alleen in vorm maar ook in inhoud, weergaven, dan ze in het oorspronkelijke luidden. Niet altijd, maar toch dikwijls, was dit de schuld van de op vele plaatsen zoo gebrekkige vertaling der LXX, die de Apostelen bij voorkeur raadpleegden. Enkele sterk sprekende voorbeelden tot opheldering:

In Matth. 27 : 9 wordt eene profetie van Zacharia ¹⁾ aangehaald, die echter in dien vorm, waarin de Evangelist ze aanhaalt, noch in het Hebreeuwsch, noch in de Grieksche vertaling gevonden wordt. Daarenboven — en dat is van meer beteekenis — van een akker des pottenbakkers waarvoor dertig zilverlingen worden gegeven, is bij Zacharia in de verte geen sprake.

In Efez. 4 : 8 past Paulus wat in Ps. 68 : 19 van God gezegd wordt, op Christus toe, met deze wijziging in de

---

¹⁾ Dat Jeremia in plaats van Zacharia eene vergissing is van den Evangelist, of van één der overschrijvers, is allen bekend.

oorspronkelijke woorden, dat voor het nemen van gaven het geven van gaven in de plaats komt.

Terwijl in Ps. 40 : 7 gezegd wordt: »Ooren hebt gij mij gegraven», heeft de schrijver van den Brief aan de Hebreëen (H. 10 : 5) zich door de LXX (die waarschijnlijk *σῶμα* voor *ὠρία* gelezen heeft) laten verleiden om er van te maken: »gij hebt mij het lichaam toebereid.»

Eveneens heeft de LXX denzelfden schrijver op een dwaalspoor gebracht bij de aanhaling van Haggai 2 : 7. Door uit het: nog eenmaal te besluiten, dat de Heer ten tweeden male de aarde bewegen zal, toont hij niet den oorspronkelijken tekst (»nog een kleinen tijd») maar de verkeerde vertaling (*ἐν ἄπαξ*) te hebben geraadpleegd (Hebr. 12 : 26).

Deze voorbeelden zouden nog met vele kunnen vermeerderd worden. Om het even, of men de Evangeliën, of de Handelingen der Apostelen, of de Brieven leest, telkens treft ons het vrije gebruik, dat er van de woorden des O. Testaments wordt gemaakt, een gebruik dat uit de gewoonte van dien tijd volkomen te verklaren is, maar niettemin met de eischen eener gezonde hermeneutiek niet te vereenigen is. ¹⁾

---

§ 6. Echter springt ook het verschil tusschen de Schriftbeschouwing der Joden en die der eerste Christenen in het oog.

Werd bij de Joden de Schrift bijkans geheel in de schaduw gesteld door de Overlevering, bij de oudste Kerk bekleedde de Schrift de eerste plaats.

---

¹⁾ Vg. Dr. J. I. Doedes, *Hermeneutiek voor de Schriften des Nieuwen Verbonds*, 1866, bl. 14—39.

Was voor de Joden het Wetboek het voornaamste deel der Schrift, waaraan al het andere moest worden getoetst, de nieuw-testamentische Schrijvers legden den nadruk op de Profetiën, allermeeft op die, welke op den Christus betrekking hadden.

Klemden de Joden zich dikwijls angstvallig aan de letter van het Schriftwoord vast, het Nieuwe Testament stelt den geest der Schrift boven de letter, en aarzelt niet, meer dan eens als onchristelijk af te keuren, wat zich met een beroep op de woorden der Schrift liet verdedigen.

Bij veel overeenkomst tusschen de joodsche en de nieuw-testamentische Schriftbeschouwing is er toch ook veel verschil, een verschil zoo groot als tusschen den wettischen jood en den vrijgemaakten christen, als tusschen den dienst der letter en den dienst des Geestes.

Bij de Joden werd het gezag der Schrift geheel in de schaduw gesteld door het gezag der Overlevering. Niet zoozeer wat de Schrift zeide, als wel wat het Sanhedrin zeide, was de regel van geloof en wandel. Hierin bracht het Christendom verandering, en wel te meer, naarmate het heiden-christelijk element zich krachtiger deed gelden. Het Sanhedrin werd niet meer als hoogste wetgever en opperste rechter in godsdienstige zaken erkend. Niet meer aan de voeten der Schriftgeleerden, maar aan de voeten van Jezus zette men zich neder. De macht der Overlevering was gebroken. De Heilige Schrift werd het eenige richtsnoer van het leven, de eenige toetsteen van alle leer, zelfs van de apostolische prediking. Tot een vlijtig lezen van die Schrift, tot onderwerping aan hare leer, tot ge-

loof aan hare beloften, tot een handelen in haren geest werden allen ten ernstigste vermaand. (*Matth.* 5 : 17, 18; 7 : 12; 15 : 3; *Luk.* 16 : 29, 31; 24 : 25; *Joh.* 5 : 39; 5 : 45—47; *Hand.* 17 : 11; 1 *Cor.* 4 : 6).

Ook in de waardeering van de verschillende gedeelten der Schrift onderscheidde zich de eerste Kerk van het Jodendom. Voor de Joden was de Wet het voornaamste, en had al het andere slechts gezag, omdat het met de Wet overeenkwam. In die beschouwing konden natuurlijk de Christenen, voor wie de genade in plaats van de wet en het geloof in plaats van de werken gekomen was, zich niet meer vinden. Wel was er in de joodsch-christelijke gemeenten nog al te veel schroom om het wettische standpunt voor goed te laten varen. Maar toch, door te gelooven in Hem, dien Israël in naam der Wet aan het kruis had genageld, als hun eenigen Zaligmaker en Heer, hadden zij in beginsel met den dienst der Wet gebroken, en konden zij dus ook tegenover het oude Wetboek dezelfde houding niet aannemen, als de Joden. Niet meer absoluut, maar relatief, voorwaardelijk werd nu het gezag, dat zij aan de Wet toeschreven. Slechts in zo overre de Wet overeenkwam met het Evangelie van Christus, wilden zij haar gehoorzamen. Veel hooger stelden zij dan ook de profetiën. Op haar was het, dat de nieuw-testamentische Schrijvers zich gedurig beriepen. Met haar staafden zij bijna alles, wat zij van Christus en zijne gemeente zeiden. Op haar bovenal wilden zij, dat de geloovigen zouden acht geven. Als zij naar «de Schriften» verwijzen, zijn het bijna uitsluitend de Schriften van de tweede en derde Verzameling, inzonderheid de profetische Schriften, waarop zij het oog hebben. In deze vonden zij hunnen Christus terug, en het heil, dat zij door hem waren deelachtig geworden.

Hiermede staat in verband, dat zij den geest der Schrift

boven de letter stelden, ja zelfs zóo ver gingen, dat zij aan menig Schriftwoord normatief gezag voor de Christenen ontzeiden. Allereerst natuurlijk aan de ceremonieele wetten. Maar ook aan andere wetten, ook aan andere uitspraken, die meer het zedelijke en godsdienstige leven betroffen, zelfs aan handelingen van Godsmannen, die in hun tijd geacht werden Gods wil te doen. Tegenover de uitspraken der ouden wordt het woord van Jezus gesteld (Matth. 5: 21—43). Wat Mozes had gezegd van het verlaten van de huisvrouw, was eene accommodatie voor de kinderen van zijnen tijd, daar dit van den beginne niet alzóo was geweest (Matth. 19: 7—9. Het voorbeeld van Elia, die vuur uit den hemel liet nederdalen om de zondaars te verteren, mocht niet worden nagevolgd (Luk. 9: 55).

Het was dus niet de vraag of iets in de Schrift stond, om een regel voor geloof en wandel te wezen, maar men moest in aanmerking nemen, waar het stond, in welk verband het voorkwam, wanneer en door wien het gezegd was, in welk tijdperk van Gods Openbaring aan Israël het eene plaats vond, in welke betrekking het stond tot den geest, dien de Schrift ademde, gelijk Christus dien had doen kennen. Wat gaf men om de letter der Schrift! Ja, wanneer men getroffen werd door het gebruik, dat er van een woord kon gemaakt worden tot bevestiging van het Evangelie van Christus (verg. o. a. Gal. 3: 16; Hebr. 12: 27), dan, maar ook dan alleen, hechte men daaraan veel, en zag men daarin een bewijs van Gods Voorzienigheid. Maar overigens — gelijk wij vroeger zagen — of men bij zijne citaten juist weergaf wat in het oorspronkelijke stond, daarom bekommerde men zich niet.

Zoo was er dan een groot verschil tusschen de Joodsche Schriftbeschouwing en die der eerste Kerk. Dit verschil betrof niets minder dan den grond, waarop men aan de

inspiratie, aan de goddelijkheid der Schrift geloofde. Voor de Joden lag die grond in het uitwendig gezag, in het gezag, waarmede het Sanhedrin als goddelijke instelling was bekleed. Van het Sanhedrin ontving Israël zijn Kanon, zijne leer, zijne wetten en verordeningen. Zoolang nu het gezag van het Sanhedrin onwrikbaar vast stond, stond ook het gezag der Schrift, het gezag der Overlevering, het gezag der letter onwrikbaar vast. Maar hoe nu, als men ophield, aan het Sanhedrin langer zijn vertrouwen te schenken? In dat geval verkeerden de Christenen. In geloofszaken had het Sanhedrin voor hen geen gezag meer. Maar welken waarborg had men dan nog, dat zijne leer omtrent den Kanon waarheid was? Welke was dan de grond, waarop men aan zijn Kanon geloofde, en dien als Gods Woord erkende? Die grond kon voortaan geen andere zijn dan een inwendige. Om redenen, aan den Kanon zelve, aan zijne innerlijke waarde, ontleend, moest de Kanon worden aangenomen. Dat deden ook de Christenen. En daarom was het niet meer de wet, maar de profetie, niet meer de letter, maar de geest, die hen aantrok. De waarde van den Kanon werd voor hen bepaald door de beteekenis, die hij had voor hun godsdienstig leven.

Naast die godsdienstige beschouwing van den Kanon bleef nu de traditioneele, die zij van de Joden hadden ontvangen, staan, zonder dat de minste poging werd aangewend, om ze met elkander in overeenstemming te brengen. Waarom erkende men juist die Boeken als kanonisch, die door het Sanhedrin waren gestempeld? Waarom liet men er geen wegvallen, en waarom voegde men er geen anderen bij? Waarom b. v. werden Hooglied en Esther, die men voor zijne stichting niet gewoon was te lezen, niet vervangen door Sirach en het Boek der Wijsheid,

waaruit men zooveel aan de gemeente tot hare opbouwning wist te herinneren?

Waarom bleef men zeggen: *πᾶσα γραφή θεόπνευστος*, terwijl men toonde zich zoo weinig om een juist wedergeven van de Schriftwoorden te bekreunen?

Waarom vond men in het: daar staat geschreven! het einde van alle tegenspraak, terwijl men zelf gedurig de vrijheid nam, om dan van het ééne, en dan van het andere te zeggen: dat is voor mij en mijne mede-christenen geen richtsnoer meer!

Op al zulke vragen werd geen antwoord gegeven. Om de eenvoudige reden, dat die vragen niet gedaan werden, en ook niet konden oprijzen. De wetenschap der critiek lag nog in hare windselen. En welken drang kon men ook hebben om critiek uit te oefenen op eenen Kanon, waarin men zich zoo goed te huis gevoelde, waarin men telkens God zoo krachtig hoorde spreken tot zijn hart en geweten, telkens getroffen werd door de eenheid van het woord, »voortijds, vele malen van God gesproken door de Profeten, en ten laatste gesproken door den Zoon!» Hoe meer men zijn geloof terugvond in Israël's heilige Boeken, des te hooger waardeerde men ze, des te heerlijker eigenschappen kende men er aan toe; maar ook gevoelde men juist daardoor des te minder behoefte om zich rekenschap te geven van de beteekenis der formule, waarin men gewoon was de heerlijkheid dier Boeken saâm te vatten: de Schrift is Gods Woord!

---

§ 7. Aan eene gelijkstelling van hunne eigene geschriften met de kanonieke Boeken des O. T. hebben de nieuw-testamentische Schrijvers niet ge-

dacht. Wel waren zij zich dikwijls bewust, in naam van God, soms zelfs op uitdrukkelijken last van God, te spreken, en eischten zij daarom gehoorzaamheid en vertrouwen van de gemeente. Maar altijd dachten zij daarbij òf aan hunne bevoegdheid als oog- en oorgetuigen, òf aan de juistheid en nauwkeurigheid hunner historische onderzoekingen, òf aan den weerklank, dien hunne woorden vonden in verstand, hart en geweten, òf aan hunne apostolische zending, òf aan de hun in gezichten te beurt gevallen Openbaring Gods. Van eene buitengewone voorlichting, hun bij het schrijven geschonken, waardoor de onfeilbaarheid van al hunne woorden werd gewaarborgd, wordt door hen, evenmin als door de Schrijvers des O. Testaments, melding gemaakt. Het eenige onfeilbare Boek, waaraan zij ook hunne eigene woorden getoetst wilden zien, bleef voor hen de Israëlietische Kanon.

Gelijk bekend is, wordt in het N. T. met de Schrift of de Schriften altijd de Kanon des O. T. bedoeld. Geen nieuw-testamentisch schrijver heeft zijn werk in dit opzicht met de kanonische Boeken van Israël op éene lijn gesteld, dat hij het als Heilige Schrift, als het Woord van God, en als zoodanig boven de critiek verheven, wilde geeerbiedigd zien. En evenmin als zij dit wilden van hunne eigene geschriften, wilden zij het ook van elkanders geschriften. Van aanhalingen uit het een of ander nieuw-testamentisch boek, tot staving van hunne meeningen,

vinden wij dan ook geen spoor. De eenige plaats, waarop men zich tot bewijs voor het tegendeel zou kunnen beroepen, is 2 Petr. 3: 15, 16. Als de Schrijver daar spreekt van »zendbrieven van Paulus, waarin dingen zijn die zwaar zijn om te verstaan, en die de ongeleerde en onvaste menschen verdraaien, gelijk ook de overige Schriften, tot hun eigen verderf'', toont hij daardoor 1°. in het bezit te zijn van eene verzameling van paulinische Brieven, en 2°. die, als heilige Schrift, gelijk te stellen met de Schriften des O. Testaments. Ofschoon hij toch bij *ὡς καὶ τὰς λοιπὰς γραφὰς* waarschijnlijk niet aan den oud-testamentischen Kanon heeft gedacht, maar aan de nieuw-testamentische literatuur, voor zoover zij toen reeds bestond ¹⁾, geeft hij haar den naam van *γραφὰι*, en plaatst hij haar als zoodanig op éene lijn met de kanonische Boeken van Israël. In zijn tijd begon men dus reeds goddelijk gezag aan verscheidene apostolische en profetische Schriften des N. T. toe te kennen. Al bleef het O. T. de Schrift bij uitnemendheid, zoo kende men toch reeds andere Schriften, die waardig waren als *γραφὰι*, als het Woord Gods tot de gemeente, haar ter zijde gesteld te worden ²⁾. Dit kan ons niet verwonderen, als wij bedenken, dat de schrijver van den Brief niet de Apostel Petrus is, maar een na-apostolisch schrijver, die waarschijnlijk in het begin der tweede eeuw leefde.

¹⁾ Of hij daaronder ook het boek *Hnoch* begreep, waarop hij in H. 2: 11 het oog had, is moeilijk uit te maken. Onmogelijk is het niet.

²⁾ Van zulk eene hooge waarde, aan de nieuw-testamentische literatuur toegekend, getuigt ook 1 Tim. 5: 18. Ofschoon het woord van Lukas, daar (waarschijnlijk) aangehaald, niet noodzakelijk behoeft opgevat te worden als afhankelijk van het voorgaande *ἡ γραφή* (daar dan veeleer *καὶ πάλιν* kon worden verwacht), blijkt toch uit de wijze, waarop het door *καὶ* met het oud-testamentisch woord verbonden wordt, dat het voor den schrijver, als een woord van Jezus, niet minder gezag heeft dan het woord van Mozes.

Dat het toen al gewoonte begon te worden nieuw-testamentische geschriften als *γραφαὶ* aan te halen, zullen wij later zien.

Was dus in den apostolischen tijd het O. T. de eenige *γραφή*, daaruit volgt niet, dat de apostelen en apostolische mannen, aan welke wij de meeste Boeken des N. Testaments te danken hebben, geen gezag aan hunne geschriften toekenden. Hetzij zij als geschiedschrijvers, of als leeraars der Kerk, of als profeten optraden, zij waren zich bewust, daarvoor eene roeping van God ontvangen te hebben, en als gezanten van Christus, als tolken van Gods Openbaring tot de gemeente te spreken van die dingen, die haar welzijn, haren bloei van zeer nabij betroffen, en waaraan zij zich dus als de waarheid, als het Woord van God, had te houden. Niet altijd echter, en ook niet bij allen was die bewustheid even sterk. Het zwakst zeker bij geschiedschrijvers als Lukas, die hunne mededeelingen gaven als de vrucht van historisch onderzoek. Het sterkst daarentegen bij den Apocalypticus, die teruggaf wat hem in gezichten was geopenbaard. Naar den aard der zaak moest de profetische ekstase meer dan iets anders de overtuiging wekken, dat men niet zijn eigen woord, maar het woord des Heeren sprak. Van daar, dat wij den schrijver der Apokalypse in sterker bewoordingen dan eenig ander van den goddelijken inhoud van zijn boek hooren gewagen, (verg. o a. H. 22: 18, 19.) In den regel geeft ons echter het gansche Nieuwe Testament den indruk, dat de Schrijvers overtuigd zijn door den Geest Gods te spreken, en daarom zich het recht toekennen, geloof en vertrouwen, gehoorzaamheid en onderwerping van hunne lezers te eischen.

Nu rijst echter de vraag bij ons op: wat hebben wij onder die overtuiging van door den Geest Gods te spreken te verstaan? Was zij gegrond op het geloof, dat God bij

het schrijven op zulk eene buitengewone wijze zijne hulp had beloofd, dat de schrijver in alles wat hij schreef onfeilbaar werd? De geschiedenis geeft ons het antwoord. Meer dan eens laten de nieuw-testamentische Schrijvers zich uit over den grond, waarin zij het gezag hunner woorden geworteld achten. Niet allen echter op dezelfde wijze. Een evangelist spreekt anders dan een apostel, een apostel weder anders dan een profeet, een ooggetuige weder anders dan een die het van anderen gehoord heeft. Lukas wil geloofd worden, omdat hij »alles van voren aan naarstiglijk onderzocht heeft” (H. 1: 3). Johannes dringt zijne getuigenis aan met een beroep op zijn aanschouwen van Jezus heerlijkheid (H. 1: 14; 19: 35). Paulus beroept zich op zijn apostelschap (1 Cor. 9: 1; Gal. 1: 1, 12) of op den inhoud van zijn Evangelie, als zich aanbevelende aan verstand, en geweten (Gal. 1: 6—11; 1 Cor. 10: 15; 11: 14; 2 Cor. 4: 2). De Apocalypticus noemt gezichten en openbaringen, hem te beurt gevallen, als den grond, waarop zijne woorden geloof verdienen. Nergens echter vinden wij met een enkel woord gewag gemaakt van eene den schrijver geschonkene buitengewone voorlichting en hulp, waardoor de volstreckte onfeilbaarheid van al zijne woorden werd gewaarborgd. Hetzelfde verschijnsel treffen wij hier aan, als bij de Schrijvers van het O. Testament. Evenmin als wij bij deze iets vinden van eene onfeilbaar makende inspiratie bij het schrijven, zooals zij later door het Sanhedrin tot een dogme is verheven, evenmin vinden wij bij de Schrijvers van het Nieuwe Testament de bewustheid, dat zij onder het schrijven, de werktuigen waren van den H. Geest, gelijk dit door de Christelijke Kerk der volgende eeuwen is vastgesteld. Dat de H. Geest hen vervulde, hun dieper inzicht in de waarheid schonk, hun de dingen van het koninkrijk Gods, ook de toekomstige dingen openbaarde,

en hen drong om deze aan de gemeente mede te deelen tot hare vermaning en vertroosting — dat geloofden, dat gevoelden zij. Maar overigens, zoowel wat de aanleiding tot, als den inhoud en den vorm van hun schrijven betrof, waren zij zich bewust van andere schrijvers niet onderscheiden te zijn.

Het eenige onfeilbare Boek, de eenige toetssteen ook van hunne eigene woorden, bleef hun de Kanon des Ouden Testaments.

DE OUD-KATHOLIEKE KERK.

I. DE APOSTOLISCHE VADERS.

§ 8. Ook voor de apostolische Vaders waren de woorden des O. Testaments woorden der Schrift, waardoor de H. Geest, of God, of Christus tot de gemeente sprak. Lange aanhalingen komen vooral bij Barnabas, Clemens en Hermas voor. Geliefd was, inzonderheid bij Barnabas, de allegorische verklaringswijze.

Menigmaal ook gaven zij hunne gedachten met apostolische woorden terug. Polykarpus steekt hierin boven de anderen uit. Hoog werd de betekenis der apostelen voor de Kerk van Christus gesteld. Veel gewicht aan hunne uitspraken toegekend, ofschoon een Papias de mondelinge overlevering boven de schriftelijke bleef stellen. Een enkele maal is er sprake van hunne voorlichting door den H. Geest, en werden hunne woorden als woorden der Schrift op ééne lijn gesteld met die des O. Testaments. Niettemin bleef de Israëlitische Kanon de Heilige Schrift bij uitnemendheid, die als zoodanig in de vergaderingen der gemeente werd voorgelezen.

Ook aan apokriefe en pseudepigrafische geschriften werd menig woord door de apostolische Vaders ontleend. Het boek Henoch, de Spreuken van Jezus Sirach, het vierde boek van Ezra en andere geschriften van dien aard, meest die een apokalyptischen inhoud hadden, werden als profetische boeken aangehaald.

Op den apostolischen tijd volgde de tijd der apostolische Vaders (Barnabas, Clemens, Hermas, Papias, Ignatius, Polykarpus). De Christelijke Kerk zag in hen de leerlingen der apostelen, en hield hunne geschriften in hooge waarde, zóó zelfs, dat ze in menige gemeente in het aanzien en het gezag der apostolische Schriften deelden. ¹⁾ Niet zonder belang is dus de vraag, van welke Schriftbeschouwing zij uitgingen.

Wat het gebruik van het O. Testament betreft, is er niet veel verschil tusschen hen en de nieuw-testamentische Schrijvers op te merken. Ook voor hen was de Israëlitische Kanon de heilige Schrift, die »de ware woorden des H. Geestes» bevatte. ²⁾ Door die Schrift sprak de H. Geest, of God, of Christus tot de Kerk van hetgeen zij tot hare opbouw in de genade en de kennis van de dingen van het koninkrijk Gods noodig had. Nu eens met een »de Heer zegt,» dan met een »er staat geschreven»

---

¹⁾ Voor mijn tegenwoordig doel is het natuurlijk niet noodig, de kerkelijke overlevering omtrent den oorsprong van de Schriften der apostolische Vaders te toetsen. Genoeg is het, te weten, dat zij het geloof van de Christelijke Kerk in den na-apostolischen tijd vrij getrouw weêrgeven.

²⁾ 1 Clem. 45.

wordt telkens het O. Testament aangehaald, niet een enkel vers, zooals bij de Schrijvers van het N. T., maar soms tien, twintig verzen achtereen — geheel in overeenstemming met het gemis aan oorspronkelijkheid en de armoede aan gedachten, waardoor de apostolische Vaders zich over het algemeen kenmerken. Boven al de oud-testamentische Boeken trokken de profetische hunne aandacht. Evenals de apostelen, zagen zij in de Profeten mannen, die door God geïnspireerd waren (*ἐνπνεόμενοι* ¹⁾), en bijna op elke bladzijde den Christus verkondigden. In alles, ook in Mozes' wetten, en niet minder in Israel's geschiedenis zagen zij een type van den Christus. Dat zij, om dit aan te toonen, een ruim gebruik maakten van de zoo geliefde allegorische verklaringwijze, is licht te begrijpen. Zoo willekeurig, en soms zoo smakeloos mogelijk, wordt alles op alexandrijnsch-philonische wijze vergeestelijkt. Het sterkst in den Brief van Barnabas. De ware gnosis is voor den Schrijver het recht verstaan van de geestelijke beteekenis van den Mozaïschen eeredienst. De Joden hebben die beteekenis niet gevat. Verder dan tot eene letterlijke verklaring van de Wet konden zij het niet brengen. Behoudens enkele uitzonderingen zijn zij aan het zinnelijke blijven hangen, en zijn daardoor zelf de oorzaak geworden van hun verderf. De Christenen alleen hebben Gods leiding met Israël begrepen, voor zoover zij namelijk (door de allegoriek) in het bezit der ware gnosis gekomen zijn. (H. 1.). In verscheidene voorbeelden wordt dit opgehelderd. Min of meer op het voetspoor van den Brief aan de Hebreëen, maar veel minder geestvol, veel meer tot kleinigheden afdalende, neemt de Schrijver nu eens deze dan gene van Israëls wetten ter hand, om daarin den Christus

---

¹⁾ Ignat. ad. Magn. 8.

aan te wijzen. Zoo is de bok, die (volgens de aan de traditie ontleende voorstelling) bespuwd, gestoken en met roode wol omhangen, de woestijn ingejaagd werd, een type van den Christus, die met een scharlaken mantel bekleed, bespuwd en doorstoken is (H. 7). Zoo wijzen de roode wol en de hysop, die bij het slachten en verbranden van eene jonge koe worden gebruikt, op het roode kruis ¹⁾, en op de genezing der ziel, door het kruis aangebracht (H. 8. Vg. ook H. 10). Zoo hebben de melk en de honig van het land, waarin God Israël brengen zou, betrekking op het kindschap Gods, daar »het kind eerst door honig, daarna door melk aan het groeien gaat» (H. 6). Zoo is in de 318 mannen, die Abraham uit zijn huis liet besnijden, de gekruisigde Jezus te vinden (**I H**, de eerste letters van **ἸΗΣΟΥΣ** = 18; en **T**, het teeken des kruises = 300) (H. 6).

Ook uit nieuw-testamentische geschriften worden plaatsen aangehaald, vooral uit Mattheüs, Lukas, Rom., 1 Cor. en Hebr. De meeste citaten komen in den Brief van Polykarpus voor. Van de oud-testamentische citaten onderscheiden zij zich echter hierin, dat zij veel korter zijn, en maar zelden letterlijk. Kennelijk is de tijd van gelijkstelling van Oud en Nieuw Testament nog niet aangebroken. Toch nadert hij. Steeds hooger wordt het apostolaat verheven. In zijn brief aan de Corinthiërs herinnert Clemens de gemeente aan den Brief, dien zij eenmaal van den zaligen Paulus ontving, en waarin hij als een door den Geest voorgelichte, *πνευματικῶς*, tot haar sprak. (H. 47.) De latere voorstelling van de inspiratie der apostolische Schriften laat zich hier reeds bespeuren. Eene enkele

¹⁾ Bij Clemens, gelijk bij menigen ouden Schrijver, is de roode draad, dien Rachel uit haar venster moest hangen, een type van Christus bloed. (H. 12).

keer worden ook reeds hunne woorden als woorden der Schrift aangehaald Zoo lezen wij bij Barnabas (H. 4.): »Gelijk geschreven staat: vele geroepenen, weinige uitverkorenen'' (Mt. 20: 16; 22: 14). Bij Clemens (1 Cor. 34): »De Schrift zegt: Geen oog heeft gezien, geen oor heeft gehoord, in geen menschenhart is opgekomen, hoeveel Hij bereid heeft dengenen, die Hem verwachten'' (1 Cor. 2: 9)¹⁾. Bij Ignatius (Efez. 15): »Er staat geschreven: God wederstaat den hoovaardige, maar den nederige geeft Hij genade'' (Jak. 4: 6; 1 Petr. 5: 5) Bij Polykarpus (H. 12): »in die Schriften is gezegd: wordt toornig en zondigt niet; en: de zon ga niet onder over uwe toornigheid'' (Efez. 4: 26)²⁾.

Meestal echter werden de woorden des N. Testaments³⁾ aangehaald niet omdat zij geïnspireerd waren, maar omdat zij òf door Jezus, den Zoon van God, òf door zijne apostelen en profeten gesproken waren⁴⁾. Terwijl het ten opzichte

1) In den tweeden, aan Clemens toegeschrevenen Brief, die van latere dagteekening is, lezen wij (H. 2): »Eene andere Schrift zegt: Ik ben niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar zondaars'' (Matth. 9: 13).

2) Men zou kunnen vragen — en het is ook dikwijls gevraagd — of de apostolische Vaders de aangehaalde woorden niet van elders hebben ontleend. Zoo komt Barnabas 4 ook, met eenige wijziging, voor in 4 Esra 8: 3. Wat Clemens (1 Cor. 34) als een Schriftwoord aanhaalt, is bij Paulus zelven, in 1 Cor. 2: 9, een citaat, misschien uit een apokrief geschrift. Wat Ignatius zegt (Ef. 5) kan ook aan Spreuk 3: 34 ontleend zijn. 't Is mogelijk; maar ook waarschijnlijk? In ieder geval blijven dan nog Polykarpus en 2 Clemens over.

3) Korthedshalve spreek ik van het Nieuwe Testament, al weet ik dat niet alleen het woord eerst van lateren tijd is, maar ook de eenstemmigheid omtrent de Boeken, die er later in opgenomen zijn, nog ver te zoeken was.

4) Zoo citeert de schrijver van den Brief aan Diognetus (die doorgaans tot de apostolische Vaders wordt gebracht) eene plaats uit 1 Cor. 8 met het woord: de Apostel zegt, terwijl hij eene aanhaling uit het O. T. daaraan laat voorafgaan met het woord: de Schrift zegt (H. 12.)

van het O. T. alleen de vraag was, of het ergens geschreven stond, was het ten opzichte van het N. T. veelmeer de vraag, wie het geschreven, of wie het gezegd had. Ja zelfs een Papias zeide in zijue *Λογίων κυριακῶν ἐξήγησις*, waarvan slechts enkele stukken door Eusebius zijn bewaard gebleven, dat hij minder op had met de geschriften van apostelen en apostolische mannen, dan met hunne mondelinge uitspraken, door geloofwaardige presbyters hem medegedeeld ¹⁾.

Tegenover de apokriefe en pseudepigrafische letterkunde van dien tijd namen de apostolische Vaders een nog vrijer standpunt in, dan de Schrijvers van het N. T. Uit het boek van Henoch en uit 4 Ezra worden door Barnabas woorden als profetisch aangehaald (H. 4, 12), terwijl hij aan Jezus Sirach eene vermaning ontleent (H. 19). Clemens spreekt van de zalige Judith (1 Cor. 55.) In 2 Clem. 12 ziet Clemens Alexandrinus het Evangelie der Egyptenaren gebruikt. In het derde hoofdstuk van het tweede Gezicht zegt Hermas: »De Heer is nabij hen, die zich bekeeren, gelijk geschreven staat in Eldad en Medad'' (een verloren gegaan apokalyptisch geschrift van die dagen) ²⁾.

Lang zou het nog duren, voordat de Christelijke Kerk zich tot den ons bekenden Kanon bepaalde.

---

¹⁾ Eusebius, Kerkgeschiedenis III, 39, 3. 4.

²⁾ Waarschijnlijk zijn ook in 1 Clem. 23 en 2 Clem. 4, 5 woorden uit apokriefe boeken als woorden der Schrift of als woorden des Heeren aangehaald.

De Brieven van Ignatius worden door Polykarpus (H. 13) als hoogst stichtelijk aan de gemeente te Filippi ter lezing aanbevolen.

II. DE APOLOGETEN.

§ 9. Bij voorkeur beriepen zich de Apologeten, tot verdediging van het Christelijk geloof, op de profetiën des O. Testaments. Magisch was over het algemeen hunne voorstelling van de wijze, waarop de inspiratie der Profeten had plaats gehad. Eerst toen de „Ekstase” der Montanisten die voorstelling in diskrediet had gebracht, begon eene meer redelijke beschouwing veld te winnen, volgens welke de Profeten, bij het ontvangen van de Openbaringen Gods, hun bewustzijn behielden. De allegorese bleef bij allen even geliefd.

De meer en meer in zwang komende voorlezing van de Evangelieën, bij de godsdienstige samenkomsten der gemeente, deed aan de woorden van Jezus allengs hetzelfde normatief gezag voor het Christelijk geloof toekennen, als aan de woorden des O. T. Ook apostolische woorden werden steeds meer als goddelijke woorden aangehaald, en de Apostelen, niet minder dan de Profeten, als *πνευματολόγοι* aangeduid.

Zoo werd de weg voor den nieuw-testamentischen Kanon gebaad.

Dat de Apologeten zich, tot staving en bevestiging van hun geloof, op de Profeten des O. T. beriepen, lag voor de hand. Meer dan iets anders moest het feit, dat reeds eeuwen te voren was voorspeld wat de Christenen van

Jezus en zijn Evangelie leerden, de aandacht van Joden en Heidenen op den Christelijken godsdienst vestigen, en hen van zijne waarheid overtuigen.

Als woorden Gods worden die profetiën aangehaald. Nu eens is het de *θεῖος Λόγος*, die reeds vóór de vleeschwording onder Israël werkte ¹⁾, dan de H. Geest, *τὸ πνεῦμα τὸ προφητικόν* (gelijk Justinus hem gewoon is te noemen) aan wien de Openbaringen Gods worden toegeschreven, waarmede de Profeten waren bevoorrecht. *Θεοφορούμενοι* ²⁾, *ἐμπνευσμένοι* ³⁾, *πνευματοφόροι* ⁴⁾ heeten daarom de Profeten. Niet wat zij zelve in hunne harten hadden bedacht en overlegd, spraken zij uit; maar alleen wat God hun door Zijnen Geest op buitengewone wijze had geopenbaard.

Doorgaans werd die inspiratie der Profeten min of meer magisch opgevat. Naar de voorstelling, reeds bij Plato, maar vooral bij Philo te vinden, werden de geïnspireerde Profeten beschouwd als te verkeereren in een toestand van ekstase, waarbij zij geheel buiten zich zelve waren, en God als het ware in de plaats van hunne persoonlijkheid kwam. Zij waren dan aan *ὄργανα Θεοῦ* gelijk ⁵⁾, lijdelijke werktuigen in de hand van God, gelijk een muziekinstrument door den kunstenaar wordt bespeeld. Zoo zegt Athenagoras, dat de H. Geest *τὰ τῶν προφητῶν σύμματα ὡς ὄργανα* in beweging bracht; en dat Mozes, Jezaja, Jeremia en

¹⁾ Zie o. a. Justinus M., Apol. I, 33, 36.

²⁾ Just. M., Apol. I, 35.

³⁾ id. Apol. I, 36.

⁴⁾ Theophilus, ad Autolyicum II, 9, „οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι, πνευματοφόροι πνεύματος ἁγίου καὶ πρόφηται γενόμενοι, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἐμπνευσθέντες καὶ σοφισθέντες, ἐγένοντο θεοδίδακτοι καὶ ὅσοι καὶ δίκαιοι.”

⁵⁾ Theophilus l. l.

de overige Profeten door den H. Geest *καὶ ἔκστασιν* gesproken hebben, *συγχρησαμένου τοῦ πνεύματος ὡσεὶ καὶ ἀλιπῆς αὐλὸν ἐμπνεύσαι.*¹⁾

Algemeen was echter die voorstelling van de profetische inspiratie niet. Zij deed te veel aan de heidensehe mantiek denken. Vooral waren het de Montanisten, die haar in diskrediet brachten. Hoemeer deze den toestand der ekstase voor hunne Profeten niet minder dan voor die des O. T., onmisbaar noemden tot het ontvangen van Gods Openbaringen, en alzoo de deur openden voor de gevaarlijkste dweeperij, des te meer helde de Kerk tot eene meer redelijke beschouwing van de inspiratie over, volgens welke de geest van den Profeet zelf werkzaam was, terwijl Gods Geest hem bezielde en leidde. Inzonderheid waren het de Alexandrijnen, Clemens en Origenes, die voor die beschouwing in de bres sprongen.

Maar niet alleen in de profetiën, ook elders in de Schrift hoorden de Apologeten de stem des Geestes. Zij deelden in het algemeen geloof, dat de Schriften des O. T. goddelijke Schriften waren, die onvoorwaardelijk geloof verdienden. En dat niet alleen in dingen, die rechtstreeks het geloof betroffen. Zoo zegt o. a. Theophilus, dat wij door Mozes, die schreef *διὰ πνεύματος ἁγίου*, nauwkeurig weten, hoeveel jaren er vóór den zondvloed verlopen zijn.²⁾ Geen wonder dan ook, dat de allegorese bij hen in groote eere stond. Niet minder dan Barnabas vonden zij overal in de H. Schrift eene afschaduwing, een type van

¹⁾ *Supplicatio pro Christianis* 7, 9. Verg. ook de *Cohortatio ad Graecos* van Pseudo-Justinus, c. 8: »Zoo groote en heilige dingen hebben de Profeten niet bekend gemaakt *φύσει οὐτ' ἀνθρωπίνῃ ἐννοίᾳ*, maar door eene gave van boven — *ὡςπερ ὀργάνῳ κιθάρας τινὸς ἢ λύρας τοῖς δικαίοις ἀνδρασι χρωόμενον*.

²⁾ *Ad Autolyicum* III, 23.

Christus en zijn Evangelie, vooral van zijn kruis. Behalve den rooden draad, dien Rachab aan het venster van haar huis bond, was het bloed, waarmede Israël de dorpels der woningen in Egypte besprengde, eene profetie van het bloed van Christus; waren de handen, die Mozes tot den avond toe voor Israël ten hemel hief, een teeken van het kruis; waren de twee bokken van den Grooten Verzoendag eene profetie van de twee *παρουσία* van Christus ¹⁾ enz. Zóó werd eerst de Schrift het boek, waaruit de gemeente hare stichting, hare wijsheid en hare sterkte putte.

Lang kon echter de tijd niet meer uitblijven, dat er bij die Schrift nog eene andere Schrift kwam. De heilige Boeken van Israël waren niet meer de eenige, die in de vergaderingen der gemeente werden voorgelezen. Ook de Evangelieën begonnen meer en meer in dat voorrecht te deelen. Men moest er prijs op stellen, telkens weer gewezen te worden op de woorden en daden van Hem, in wien men den Christus, den Verlosser der wereld had leeren zien en erkennen. Onmogelijk is het, te bepalen, wanneer de Evangelieën voor het eerst, evenals het O. T., geregeld voorgelezen werden. Zeker echter in de dagen van Justinus. Uitdrukkelijk toch maakt hij melding van de *ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων, ἃ καλεῖται εὐαγγέλια*, als van Schriften, die in de samenkomsten der Christenen op den eersten dag der week met de *συγγράμματα τῶν προφητῶν* werden gelezen. ²⁾ Gedurig haalt hij dan ook, na de woorden der Profeten, woorden van Jezus aan, meest aan het Evangelie

¹⁾ Justinus, *Dialogus cum Tryphone*, 111 en elders. Dat ook in andere dingen, buiten de Schrift, o. a. in het uitgespannen zeil, in de ploeg, in het vaandel, in het menschelijk gelaat enz., door Justinus eene afbeelding van het kruis gezien werd (*Apol. I*, 55), is bekend.

²⁾ *Apolog. I*, 66, 67; *Dial. cum Tryphone*, 100, 101, 102, en elders.

van Mattheus ontleend, als bewijs voor de waarheid van zijn geloof. Als woorden van Christus, den Zoon van God, hebben zij voor hem hetzelfde gezag als de profetiën des O. Testaments. Een enkele keer zelfs gebruikt hij bij zijne aanhalingen het gewone *γέγραπται*.¹⁾ Doorgaans echter is het meer het zedelijk gezag van Jezus persoon, of het historisch gezag van de Apostelen en hunne leerlingen, dat bij hem beslist, dan het gezag der Schriften zelve, waarin die aanhalingen voorkomen. Evenwel, lang kon het niet duren, of het ééne gezag moest tot het andere leiden. Zou men aan geschriften, waarin het Evangelie van Gods genade in Christus in al zijn rijkdom der gemeente verkondigd werd, minder waarde hechten voor het godsdienstige leven der gemeente, dan aan geschriften, waarin dat Evangelie slechts profetisch werd aangeduid? Onmogelijk. Niet te verwonderen dan ook, dat wij reeds in de dagen der Apologeten van eene Inspiratie der Evangelisten en Apostelen gesproken vinden. Niet alleen de Profeten, maar ook de Evangelisten worden door Theophilus *πνευματογόροι* genoemd, en geacht *ἐνὶ πνεύματι Θεοῦ* gesproken te hebben²⁾. Zelfs uit de paulinische Brieven worden als *θεῖος λόγος* plaats en aangehaald³⁾. Behalve eene Verzameling van Evangelien schijnt dus ook eene Verzameling van apostolische Brieven aan de Apologeten bekend te zijn geweest, en wel als bekleed, niet minder dan het O. T., met goddelijk gezag.

Spoedig moest de tijd aanbreken, dat de gelijkstelling van den nieuw-testamentischen Kanon met den oud-testa-

1) O. a. Dial. c. Tr. 100.

2) Ad Autol. III, 12. In II, 22 wordt Johannes, de Evangelist, één van de *πνευματογόροι* genoemd.

3) O. a. Rom. 13: 7; 1 Tim. 2: 2 bij Theophilus, ad Autol. III, 14.

mentischen een dogme werd, waaraan geen katholiek christen mocht twijfelen.

III. DE KERKVADERS.

§ 10. Hoe verder men zich verwijderde van den tijd der Apostelen en hunner leerlingen; hoe nauwer verband men zag tusschen de Boeken des O. en die des N. Verbonds; hoe meer beteekenis de apostolische Schriften bleken te hebben in den strijd tegen gnostische en montanistische dwalingen; hoe grooter het getal werd der geschriften, die zich valschelijk met den apostolischen naam versierden, — des te meer voelde men zich gedrongen, aan de Kerk naast den oud-testamentischen Kanon ook een nieuw-testamentischen Kanon te geven, en dezen te beperken tot de geschriften der apostolische eeuw.

Sinds het midden der tweede eeuw vinden wij de Christelijke Kerk in die richting werkzaam. Mocht men al meer dan twee eeuwen lang, zoowel in het W. als in het O., de vraag naar den omvang van den Kanon verschillend beantwoorden — dat er een nieuw-testamentische Kanon was, aan welken dezelfde eigenschappen toekwamen, die de Kerk tot nog toe aan den oud-testamentischen Kanon had toegekend, werd algemeen toegestemd. Met weinige uitzonderingen werden de vier Evangelien, de Handd. der App.,

dertien Brieven van Paulus, de eerste Brief van Petrus, de eerste van Johannes en de Apokalypse daartoe gerekend. Naast de Schrift des O. T. werden deze als goddelijke, geïnspireerde, onfeilbare Schriften der gemeente tot een richtsnoer van geloof en wandel gegeven. Hoeveel menschelijks men ook in de samenstelling dier apostolische Schriften waarnam, welk verschil men ook in de graden der Inspiratie erkende, hoeveel men ook op taal en stijl had aan te merken — zoo dikwijls het de geloofs-waarheid betref in hare dogmatische ontwikkeling of haren historischen grondslag, werd zelfs in de woorden de werking des Geestes erkend.

Zóo werd men gewoon, de Boeken des O. en des N. Testaments als éene Schrift, als éenen Kanon te beschouwen. Aan strijd tusschen de Schrijvers onderling mocht niet worden gedacht. Wat met elkander s c h e e n te strijden, werd in de beste harmonie gebracht door de allegorische verklaringswijze, wier recht vooral door Origenes werd bepleit, en stelsmatig uiteengezet. Echter waren er, inzonderheid bij de aanhangers der Antiocheensche school, die de Kerk tegen deze methode, als willekeurig en gevaarlijk, meenden te moeten waarschuwen.

Naast de Schrift bleef de m o n d e l i n g e traditie, binnen den kring der katholieke bisschoppen bewaard, hare beteekenis behouden. Niet alleen had zij een ruim aandeel in het bepalen van hetgeen al of niet tot den Kanon moest worden gebracht;

maar ook werd zij tot het recht verstaan van de Schrift onmisbaar geacht. Tot het Episkopaat der katholieke Kerk had men zich alzoo te wenden, om voor afdwaling bewaard te blijven. Later waren het de oecumenische Synoden die, naar veler meening door God geïnspireerd, dezelfde gehoorzaamheid van de Kerk eischten als de H. Schrift. Niettemin bleef deze, theoretisch althans, voor de eenige zelfstandige bron der waarheid en den eersten regel des geloofs gelden.

Ook de vraag naar den omvang van den Kanon werd eindelijk door de Chr. Kerk beslist; in het O. echter anders dan in het W. Terwijl het W., op de Synoden van Hippo en Carthago (393, 397) bepaalde, dat de Antilegomena (Hebr., Jakobus, 2 Petr., 2 en 3 Joh. en Judas) tot de kanonieke Boeken des N. T. zouden worden gerekend, en ook de Apokriefen des O. Testaments tot staving van het kerkelijk dogme liet gelden, bleef het O. op de Synode van Laodicea (c. 360) de Apokalypse van Johannes verwerpen, en rangschikte het de Apokriefen des O. T. niet onder de kanonieke Boeken. Echter bleef er, niet het minst bij de Antiocheners, nog veel verschil van gevoelen omtrent menig kanoniek geschrift bestaan.

De gelijkstelling van de Schriften des N. T. met die des O. T., waarvan wij reeds menig spoor in de dagen
IV (97—112)

der Apologeten vonden, kwam in de dagen der Kerkvaders volkomen tot stand. Veel droeg daartoe bij:

1°. Naar mate men verder van den tijd der Apostelen en hunner leerlingen af stond, moest men meer behoefte gaan gevoelen aan eene Verzameling van hunne geschriften, en er meer waarde aan toekennen voor het leven der gemeente. Lang was de tijd voorbij, dat een Papias kon zeggen, meer te hebben aan hetgeen de presbyters hem van Jezus en zijne Apostelen berichtten, dan aan de schriftelijke apostolische nalatenschap. Er waren geen presbyters meer, die men kon raadplegen. Hoe moest men zich dan getrokken gevoelen tot het eenige, dat de gemeente in de apostolische eeuw kon doen terugleven: de geschriften der mannen, die Jezus zelf hadden gekend, of op vertrouwelijke wijze met zijne apostelen hadden omgegaan. Te eerder moest men op zulk eene Verzameling, die tot een codex voor de gemeente kon dienen, bedacht zijn, omdat het geloof van den apostolischen tijd aan eene spoedige wederkomst van Christus meer en meer begon te verflauwen. De Montanisten waren wel opgestaan om dat geloof weder tot eene bezielende levenskracht voor de gemeente te maken. Maar te vergeefs. Er waren er die, met Tertullianus aan het hoofd, vol geestdrift zich bij hen aansloten. Maar de groote meerderheid wilde dien weg niet op. De Christelijke Kerk zag te duidelijk in, dat haar wat anders te doen stond, dan, zich zooveel mogelijk losmakende van het maatschappelijke leven, de toekomst des Heeren met hijgend verlangen te gemoet te zien. Zij had eene andere roeping te vervullen, de roeping namelijk om eene macht in de wereld te worden, die al wat anti-christelijk was aan zich onderwierp, en het maatschappelijke leven als een zuurdeesem doordrong. Maar daartoe was dan ook noodig, dat der gemeente een apostolisch richtsnoer in handen werd

gegeven, waardoor zij op den langen weg, die voor haar lag, voor afwaling kon bewaard blijven.

2°. Het nauwe verband tusschen de heilige Schriften van Israël en de apostolische Schriften moest steeds meer in het oog vallen. Vooral in den strijd met het Gnosticisme werd de overtuiging al dieper en dieper in de gemeente geworteld, dat het één God was, die de Profeten, en die Christus gezonden had; één Christus, dien de gewijde bladen van Israël, en dien de apostelen verkondigden; één Geest die de Schriften van Mozes en de Profeten, en die de Schriften van Jezus eerste getuigen bezielde. Men begon reeds van twee verbonden of testamenten te spreken, die als zoodanig onafscheidelijk aan elkander verbonden waren. ¹⁾ Kon het dan anders, of dezelfde eigenschappen, die men aan het O. Testament toeschreef, werden ook op het N. Testament overgebracht? Kon men aan de inspiratie gelooven van die Schriften, die den Christus voorspelden, en niet van die Schriften, waarin Christus, als de vervulling der profetiën, werd verkondigd?

3°. Veel werd in de tweede eeuw als christelijke leer gepredikt, wat met de leer der Apostelen in lijnrechte tegenspraak was. Dit deed het Gnosticisme. Gevaarlijker vijand heeft het Christendom misschien nooit gekend. Dit vooral maakte het zoo gevaarlijk, dat het, onder de schoone leus van het Christendom wetenschappelijk te rechtvaardigen, zijne feiten in ideën deed opgaan, en het alzoo van zijn historisch karakter beroofde. Daartegenover moest de Christelijke Kerk steeds meer den drang gevoelen om zich zoo nauw mogelijk aan te sluiten aan die geschriften (de Evangeliën in de eerste plaats), die den historischen Christus te aanschouwen gaven, en de groote feiten van Gods

---

¹⁾ Het eerst sprak Tertullianus (adv. Marc. IV, 1) van twee „instrumenta” of „testamenta.”

Openbaring in het licht stelden, waarop de gemeente was gegrond. ¹⁾

Behalve de gnostische was er echter nog eene andere ketterij, die de Kerk het kanoniek gezag van de Schriften des N. Verbonds zoo hoog deed verheffen. Ik bedoel het reeds genoemde Montanisme, en meer bijzonder zijne Parakleetsleer, en de daarmede verbondene voorstelling van eene herhaling der apostolische inspiratie. Mochten de openbaringen, waarmede de nieuwe profeten door God werden begunstigd, al niet in strijd zijn met den leerstellingen inhoud der apostolische Schriften, wie kon verzekeren, dat het tot dien strijd niet eenmaal komen zou? Het had zijne hoogst bedenkelijke zijde, dat er mannen konden opstaan die, al was het dan maar in zaken welke de tucht betroffen, zich op andere openbaringen Gods beriepen, dan in de Schriften des N. V. gevonden werden. Waar was het einde, wanneer men aan die openbaringen eene plaats gaf naast die der Apostelen? Waar bleef de maatstaf, waarnaar men het al- of niet-christelijke van zulke openbaringen kon beoordeelen, wanneer men niet een afgesloten Kanon aan de gemeente kon geven, binnen welke de Inspiratie beperkt bleef?

4°. Bekend is, hoeveel geschriften, inzonderheid van gnostische zijde, in de tweede eeuw het licht zagen onder den valschen naam van den eenen of anderen apostel. Dringend noodig werd het dus, een dam tegen dien vloed op te werpen, en nauwlettend toe te zien, dat de gemeente geene andere schriften tot hare stichting ontving, dan die werkelijk van apostolischen oorsprong waren. Dit kon natuurlijk alleen geschieden door, van wege de door het Episkopaat vertegenwoordigde katholieke Kerk, aan te wijzen,

¹⁾ Dat de Christelijke Kerk nog een ander wapen dan dat der Schrift tegen de Gnostiek gebruikte, hoop ik straks aan te toonen.

welke schriften wel, en welke niet in het midden der gemeente mochten worden voorgelezen.

Zoo kwam de nieuw-testamentische Kanon tot stand, om weldra met het O. Testament één Kanon te vormen, aan welchen de gemeente in geloof en leven tot den dag der toekomst van Christus zich te houden had. Wèl had die Kanon den omvang nog niet, dien hij op het laatst der vierde eeuw verkreeg. Maar de voornaamste geschriften vonden toch daarin hunne plaats. Als wij de werken van Irenaeus, Tertullianus en Clemens Alexandrinus, benevens het fragment van Muratori, de Stichometrie achter den Codex Claromontanus der paulinische Brieven, en de Peschitto raadplegen, zien wij duidelijk, dat over het algemeen, op het laatst der tweede of in het begin der derde eeuw, door de Christelijke Kerk als heilige Schriften des N. Verbonds werden erkend: de vier Evangelien, de Handelingen der Apostelen, dertien Brieven van Paulus (van Rom. tot Filémon), de eerste Brief van Petrus, de eerste van Johannes en de Openbaring van Johannes.

Aan deze Schriften werd dezelfde eer bewezen, als aan die des O. Verbonds. Als apostolische Schriften werden zij den profetischen ter zijde gesteld. Te zamen werden zij voorgelezen, te zamen met kanoniek gezag bekleed, te zamen als de heilige, geïnspireerde Schrift, als het Woord van God, als het Woord des H. Geestes tot de gemeente, geëerbiedigd.

Bij die Inspiratie moeten wij wat langer stilstaan.

Geheel dezelfde voorstelling, die de Joden-, en later door deze de Heiden-Christenen, omtrent de Inspiratie des O. Testaments, van Israël hadden overgenomen, vinden wij bij de Christelijke Kerk, in de tweede helft der tweede eeuw, omtrent de Inspiratie des N. Testaments. Ik zal niet herhalen, welke die voorstelling was. Alleen wil ik op iets

wijzen, dat ik vroeger had kunnen vermelden, maar dat toch thans, bij het bespreken van het tijdvak der Kerkvaders, meer bijzonder onze aandacht verdient, het geloof namelijk aan de Inspiratie der Septuaginta. Meer dan iets anders doet het ons het Inspiratie-geloof der oude Kerk in zijn eigenaardig karakter kennen. Hoog waren de Alexandrijnsche Joden met de grieksche vertaling van het O. T. ingenomen. Aan hare Inspiratie geloofde Philo niet minder vast dan aan de Inspiratie van den hebreewschent tekst. De gebrekkige vertaling, de vele stijl- en taalfouten — dat alles was geen hinderpaal. Het bewees juist dat de Geest der Inspiratie zich in alle omstandigheden wist te schikken. Ook kreeg de allegorese daardoor tevens een ruim veld om te werken. Gemakkelijk vond dan ook het vertelsel geloof, dat de 72 uit Jeruzalem ontboden geleerden op het eiland Pharos bij Alexandrië, ieder in eene afzonderlijke cel, zich aan het werk der vertaling hadden gezet, en na 72 dagen met eene tot in de woorden toe gelijkkluidende vertaling te voorschijn kwamen. Dat wonder had God gedaan, om ook aan hen, die de H. Schrift in het oorspronkelijke niet konden lezen, iets onfeilbaars in de handen te geven, waarop zij hun geloof konden bouwen.

Dat vertelsel namen de Christenen van de Joden over; te gretiger, naarmate het hebreewsch meer eene onbekende taal werd. Geen oogenblik twijfelde Pseudo-Justinus ¹⁾ er aan, of de vertaling was werkelijk zoo tot stand gekomen. Zelf had hij zich het geval door de inwoners van Pharos laten vertellen, en ook nog de sporen der cellen gezien. Hoe kon men dan nog aarzelen, de LXX een goddelijk Boek te noemen! Dezelfde meening waren ook

---

¹⁾ Coh. ad Graecos, c. 13.

Irenaeus ¹⁾, Origenes ²⁾, Augustinus ³⁾ en anderen toege-
daan. De grieksche vertaling had bij hen hetzelfde godde-
lijke gezag als de oorspronkelijke tekst.

Op éene lijn met die vertaling werden de bovenge-
noemde Boeken des N. Testaments geplaatst, nadat men
gewoon was geworden ze als een tweeden codex den eersten
ter zijde te stellen. Telkens komen zij als *γραφαί, θεῖαι
γραφαί, γραφαὶ κυριακαὶ* bij de leeraars en vaders der Kerk
voor. Onderscheid tusschen de verschillende Boeken werd
weinig of niet gemaakt. Wel waren het inzonderheid de
Apokalypse als het profetisch Boek des N. T., en de Evan-
geliën, als de woorden van Jezus bevattende, die met dien
naam aangeduid werden. Maar ook uit de andere Boeken
werd nu deze, dan gene plaats aangehaald, tot staving
der Christelijke waarheid. Onverschillig of Mattheus of
Johannes, Paulus of Petrus iets zeide, het was altijd het
Woord Gods, het Woord des H. Geestes ⁴⁾.

Over de wijze, waarop de Inspiratie plaats had, laten de
Kerkvaders zich niet bepaald uit. De magische voorstelling
der Montanisten wordt alleen door Tertullianus in bescher-
ming genomen. De overigen, vooral Origenes ⁵⁾, verwerpen
haar, en laten de Schrijvers ook zelve werkzaam zijn.
Echter zóo, dat alle fouten en vergissingen werden buitenge-
sloten. Onmogelijk — zeide reeds Claudius Apollinaris, tot
rechtvaardiging van zijne houding in den Pascha-strijd —

¹⁾ Adv. haer. III, 21. 2-4.

²⁾ Zie F. Böhringer, Die alte Kirche, 2e Ausg., 5er Theil,
S. 352.

³⁾ De civ. Dei, lib. XVIII, c. 42-44.

⁴⁾ Zoo spreekt o. a. Irenaeus (adv. Haer. III, 28. 2) van »Scrip-
turae perfectae, quippe a verbo Dei et Spiritu ejus dictatae.»

⁵⁾ Verg. Fr. Nietzsche, Grundriss der christlichen Dog-
mengeschichte 1870, S. 262.

kunnen de Evangelien met elkander in strijd zijn ¹⁾. In Matth. 1: 18 — zegt Irenaeus ²⁾ — had de Evangelist, in plaats van te zeggen: de geboorte van Jezus Christus was aldus, ook eenvoudig kunnen zeggen: de geboorte van Jezus was aldus. Maar de H. Geest voorzag, dat de Gnostieken (met hunne onderscheiding van den hemelschen Christus en den aardsehen Jezus) daarvan misbruik zouden gemaakt hebben, en heeft daarom Mattheus Christus laten schrijven. In overeenstemming hiermede leert Origenes, dat er in de gansche Schrift niets overtolligs is, dat in ieder woord de volheid der goddelijke majesteit ons tegenkomt, en dat er geen enkele onnauwkeurigheid of tegenspraak in de Schrift gevonden wordt, die door de allegorische uitlegging niet kan worden goedgeemaakt ³⁾. Eusebius van Caesarea vindt de bewering vermetel, dat de bijbelsche Schrijvers zich in den éenen of anderen naam zouden vergist hebben, zoodat men b. v. in Ps. 34 Achis in plaats van Abimelech zou mogen lezen ⁴⁾. Het sterkst laat Augustinus zich hierover uit. De Apostelen vergelijkt hij met de handen, die neerschreven, wat het Hoofd Christus hun dikteerde ⁵⁾. In de kanonische Boeken wil hij niet de minste dwaling erkennen. Als ik er iets in vind — zegt hij — dat mij toeschijnt met de waarheid te strijden, neem ik òf aan, dat het handschrift bedorven is, òf dat de vertaling niet juist is, òf dat ik het niet begrepen heb ⁶⁾.

¹⁾ In zijn boek over het Pascha, waarvan het *Chronicon paschale* ons eenige fragmenten heeft bewaard. Zie M. J. Routh, *Reliquiae sacrae*, vol. I, p. 150.

²⁾ Adv. haer, III, 16 § 2.

³⁾ Hom. in Jerem.; Comm. in Matth.; Hom. in Num., en elders.

⁴⁾ Zie Hagenbach, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, 3e Aufl., S. 260.

⁵⁾ De consensu evang. I, 35.

⁶⁾ Ad Hieronymum, ep. 19. Vergel. Conf. XIII, 33: „non judicare oportet de libro Tuo, etiam si quid ibi non lucet, quoniam submittimus ei nostrum intellectum.”

Uit deze en dergelijke uitspraken is echter volstrekt niet op te maken, dat de Kerkvaders geen oog hadden voor het menschelijke in de Schrift. Zoo zag Irenaeus gebrekkige constructies bij Paulus, en verklaarde die uit zijn vurig temperament. ¹⁾ Origenes meende dat er op den stijl van den Brief aan de Romeinen veel aan te merken was. ²⁾ Arnobius vond soloecismen en barbarismen bij de bijbelsche Schrijvers. ³⁾ Hieronymus evenzeer. ⁴⁾ Ook Augustinus moest toegeven, dat de eene Evangelist de zaken wel eens anders vertelde dan de andere; de Evangelisten schreven »ut quisque meminerat, ut cuique cordi erat, vel brevius vel prolixius.» ⁵⁾

Evenwel, dat hiermede iets te kort zou gedaan worden aan de Inspiratie, en de daarop gegronde onfeilbaarheid der Schrift, wordt ten sterkste door hen ontkend. Nu eens worden de soloecismen en barbarismen bij de doornen aan de rozen vergeleken. Dan wordt beweerd, dat juist door die kleine vlekken de majesteit van den Geest, die in de Schrift woont, te meer uitkomt. Dan wordt gezegd, dat eene afwijking in de wijze van verhalen nog geen strijd in zich sluit. Dan weder wordt de allegorische uitlegging te hulp geroepen om de moeilijkheden uit den weg te ruimen. Origenes is het vooral, die daarvan gretig gebruik maakt, en dat niet, gelijk vroeger, alleen ten opzichte van het O. T. maar nu ook ten opzichte van het N. T. Zijne voorstelling komt hierop neder: Gelijk de mensch uit lichaam, ziel en geest bestaat, is er ook een drievoudige zin in de Schrift, en eene drievoudige

---

¹⁾ Adv. haer., III, 7. 2.

²⁾ Ep. ad Rom., praef.

³⁾ Adv. nationes, I, 58.

⁴⁾ Comm. in epist. ad Ef., ad locum III, 1.

⁵⁾ De cons. evang. II, 12.

Schriftuitlegging, eene letterlijke of historische, eene zedelijke en eene mystische. Met de eerste moet men altijd aanvangen. Maar zeer dikwijls is zij tot verklaring ontoereikend. Er is zóóveel in de Schrift dat, alleen grammatisch-historisch opgevat, met het godsdienstige leven niets te maken heeft, of voor ons zedelijk gevoel aanstootelijk is, of met de waarheid in strijd is, dat men wel genoodzaakt is om er een anderen, een dieperen zin in te zoeken. ¹⁾

Hoe uitnemend zulk eene theorie een critischen geest, die gewoon is de moeilijkheden te peilen, dienen kan om den vrede tusschen zijn geloof en zijne wetenschap te bewaren, is licht te begrijpen. Wij zien dan ook Origenes telkens die theorie met veel talent toepassen, ²⁾ en er zich door uit de ééne verlegenheid na de andere redden. En Origenes niet alleen. Velen volgden hem. ³⁾ Wel waren er, die waarschuwend den vinger ophieven, omdat men er zoo licht door kon afdwalen van de paden der rechtzinnigheid, en zich op de doolwegen der Gnostiek kon verliezen. ⁴⁾ Maar diepen indruk maakte dit niet. Te minder, omdat zij zelve zich niet altijd gelijk bleven, en ook op hunne beurt naar een dieperen zin zochten, als zij in

---

¹⁾ Zie vooral *De princip.*, lib. 4.

²⁾ O. a. waar hij de uiteenlopende verhalen omtrent de genezing van een blinde (Mt. 20; Mk. 10; Luk. 18) met elkander in overeenstemming tracht te brengen (*Comm. in Matthaeum*).

³⁾ O. a. ook Augustinus. Hij acht het den plicht van den exegeet, als hij iets onverklarbaars in de Schrift tegenkomt, tot eene geestelijke uitlegging de toevlucht te nemen (*De civ. Dei* XVII, 3), en wil het O. T. verstaan hebben in een viervoudigen zin, »secundum historiam, secundum aetiologiam, secundum analogiam, secundum allegoriam" (*De utilit. credendi*, c. 3).

⁴⁾ Irenaeus en Tertullianus gingen hierin voor. Later volgden Greg. Naz. en Hieronymus.

verlegenheid waren ¹⁾. Die zich het meest consequent tegen deze methode van uitlegging kantten, waren de Antiocheners. Mannen als Diodorus van Tarsen, Theodorus van Mopsuestia en Theodoretus konden met het allegoriseeren geen vrede hebben. Geen andere verklaringswijze wilden zij op de H. Schriften toegepast hebben, dan de historisch-grammatische. Maar daardoor kwamen zij dan ook wel eens tot eene Schriftbeschouwing, die van de heerschende afweek, en hen met de katholieke Kerk in botsing bracht. Niet al de kanonische Boeken kon Theodorus van Mopsuestia voor geïnspireerd houden; aan sommige Schrijvers kende hij slechts de gave der Wijsheid toe. In het Hooglied zag hij alleen een lied der liefde. De Chronieken en Ezra waren voor hem geen heilige Schriften. In Job vond hij ergerlijke toespelingen op de heidensche godenleer ²⁾. Geen wonder, dat zulk eene critiek den rechtgelovigen aanstoot gaf, en medewerkte tot zijne veroordeeling op de vijfde oecumenische synode van 553.

Neen, het was niet geraten voor den kerkleeraar, die met de katholieke Kerk op een goeden voet wilde blijven, om bij de behandeling van de Schrift den historisch-grammatischen weg te bewandelen. Veiliger was de weg der allegoriek. En immers ook veel meer in overeenstemming met de waardigheid der Schrift! Waren de Schriften geïnspireerd, dan mochten zij ook niet als gewoon menschelijke schriften uitgelegd worden. Wat door den Geest Gods was ingegeven, en dus hemelsch van oorsprong

---

¹⁾ Verg. Nitzsch, t. a. p., bl. 251. Zie ook F. Böhringer, Die Kirchengeschichte der drei ersten Jahrhunderte in Biographien, 2e Aufl., Th. I, S. 411.

²⁾ Verg. Nitzsch, t. a. p., bl. 265.

was, kon alleen geestelijk, hemelsch verklaard worden. ¹⁾

Voor al op dien grond beval men de allegoriek aan. Niet zoozeer dus omdat men er een welkom redmiddel in zag om alle bijbel-raadselen op te lossen, als wel omdat men haar alleen voor een goddelijk Boek als de Bijbel gepast oordeelde.

Dit neemt echter niet weg, dat zij, eenmaal als de ware verklaringswijze erkend zijnde, het hare er toe heeft bijgedragen om de kerkelijke Schriftbeschouwing algemeen ingang te doen vinden, en haar zóó diepe wortelen te doen schieten in de gemeente, dat zij, toen later de allegorische methode als verouderd werd verlaten, zich toch staande kon houden.

Maar zelfs, al nemen wij den grooten invloed aan, dien de allegorische Schriftuitlegging op het blind blijven voor zooveel critische en exegetische moeilijkheden heeft uitgeoefend, toch blijft het, bij den eersten oogopslag, vreemd, dat de Kerkvaders zoo luchtig over de inconsequentien in hunne Schriftbeschouwing zijn heengestapt. Ik wil slechts op twee dingen wijzen:

1. Volmaakt — zegt Irenaeus — zijn de Schriften, omdat zij door den H. Geest zijn ingegeven. Zelfs tot de woorden strekt hij die volmaaktheid uit, blijkens zijne verklaring van Matth. 1 : 18. En toch ziet hij in Paulus Brieven gebrekkige constructiën, die alleen uit het vurig temperament van den Apostel te verklaren zijn! Een ander ziet in ieder bijbelwoord de volheid der goddelijke majesteit,

---

¹⁾ Terecht zegt Hagenbach (Lehrb. der Dogmeng., S. 66) dat het met de Schrift was als met de Sacramenten. Gelijk het doopwater meer vermocht dan gewoon water, het brood des Avondmaals iets anders was dan gewoon brood, zoo was ook de bijbelletter, als draagster van den goddelijken Geest, voor den oningewijde eene hiëroglphe, tot welker ontcijfering een hemelsche sleutel noodig was.

en wil van geen fouten in den Bijbel weten, terwijl hij toch solocismen en barbarismen bij de Schrijvers ontdekt! Is dat consequent gedacht? Wanneer de H. Geest iemand zóó inspireert, dat hij altijd het juiste woord gebruikt, kan Hij hem dan stijlfouten laten maken? Als ik niet weet dat de verbinding der woorden juist is, heb ik dan den waarborg, dat de woorden zelve juist gekozen zijn, en dat ik mij in den zin, die er aan te hechten is, niet bedriegen zal? En als ieder woord vol is van de goddelijke majesteit, hoe maak ik het dan met dat slechte Grieksch?

Op die bedenking hebben de Kerkvaders geantwoord, dat de Geest der Inspiratie de tijden en omstandigheden in aanmerking nam, dat de gebrekkige uitdrukkingen aan de goddelijkheid van den inhoud geen schade deden, maar veeleer de krachtvolle werking van het Woord Gods te meer deden uitkomen. Hiermede echter wordt het bezwaar niet overwonnen. Als men aan eene woordelijke Inspiratie gelooft, mag men tusschen inhoud en vorm niet onderscheiden. Maar vooral is het hoogst bedenkelijk, van geïnspireerde taal- en stijlfouten in dien zin te spreken, dat God ze dienstbaar maakt aan het heilig doel der Schrift, en ze bepaald gewild heeft om daardoor de heerlijkheid van het geheel der Schrift te meer in het oog te doen springen. Want op die wijze kan men elke fout, elk gebrek, van veel grooter beteekenis dan de genoemde, goed maken. Even goed als de Geest der Inspiratie zich in stijl- en taalfouten naar de tijden en omstandigheden schikt, kan hij zich in geheugen-feilen, in historische fouten, ja zelfs in verkeerde dogmatische voorstellingen naar de tijden en omstandigheden schikken. Neem ik de vrijheid om van een »sermo trivialis et sordidus" der bijbelsche Schrijvers te spreken, en daarom juist de waarheid hunner

getuigenis te hooger te waardeeren, ¹⁾ dan heb ik ook het recht om b. v. tegenstrijdigheden in de bijbelsche verhalen aan te nemen, en daarin juist een bewijs te meer te zien van de waarheid van datgene, waarin de Schrijvers overstemmen. Terecht hebben dan ook de luthersche godgeleerden der 17de eeuw ingezien, dat zij, om het leerstuk der Inspiratie niet in gevaar te brengen, de mogelijkheid van barbarismen en soloecismen, en al dergelijke vlekken in den Bijbel moesten loochenen.

2°. Augustinus is voorzichtiger dan de andere Vaders, en spreekt daarom liever van een »venerabilis stilus Spiritus Dei" ²⁾. Verder dan eenig ander gaat hij in den eisch, dat men niet het minste gebrek in den Bijbel aanneme. Toch kan ook hij den blaam van inconsequentie niet ontgaan. Zoomin als de anderen heeft hij ernstig over het eenvoudige feit nagedacht, dat de Evangelisten in hunne berichten van Jezus woorden en daden niet dezelfde orde volgen. Mattheus zegt b. v. dat de tweede verzoeking in de woestijn was, dat de duivel Jezus op de tinne des tempels bracht; terwijl Lukas deze verzoeking als de derde vermeldt. Honderden malen komt — gelijk ieder weet — dergelijk verschil van voorstelling in de Evangelien voor. Ook Augustinus spreekt er van. Maar — is het niet vreemd? — hij wordt er niet door gebracht tot eene wijziging van zijne Inspiratie-theorie. Hij blijft spreken van een onfeilbaren Bijbel; hij blijft weigeren, eene enkele fout in den Bijbel te zien; hij blijft de apostelen vergelijken bij »handen, die neërschreven, wat Christus hun dikteerde". Maar, kan Christus dan aan den éenen Evangelist het tegenovergestelde dikteeren van hetgeen hij aan den andere dikteert? Kunnen twee mannen, waarvan

¹⁾ Arnobius, Adv. gent. I, 58.

²⁾ Conf. VII, 27.

de één schrijft: eerst geschiedde *a*, toen *b*, en de ander: eerst geschiedde *b*, toen *a*, beiden op dat punt onfeilbaar zijn? Heeft dus niet óf Mattheus, óf Lukas eene historische fout begaan bij het verhaal van Jezus verzoeking in de woestijn?

Nog eens, het is vreemd, dat scherpzinnige mannen, als Augustinus, zich daarvan geen rekenschap gegeven hebben; vreemd, dat zij niet hebben ingezien, hoezeer dergelijke eenvoudige, onloochenbare feiten de onhoudbaarheid van hunne Inspiratie-theorie in het helderste licht stelden.

Toch is het zoo vreemd niet, als het wel schijnt; wanneer wij maar in aanmerking nemen, hoe Augustinus en de andere Kerkvaders aan hunne Inspiratie-theorie gekomen zijn. Zeer zeker merkten zij de genoemde tegenstrijdigheden in de evangelische berichten op. Maar zij achtten ze van weinig belang. Terecht — wanneer zij dachten aan de geheel eenige voortreffelijkheid der evangelische geschiedenis. Niemand zal aan die geschiedenis minder waarde hechten, omdat hij verschil in de volgorde der berichten ontdekt. Maar anders wordt de zaak, wanneer de theorie der Inspiratie er in gemoeid is. Dan zijn die verschillen van het hoogste belang. Dan moet de vraag ernstig besproken worden, of die theorie nog wel te handhaven is. Die vraag nu hebben de Kerkvaders niet gedaan. Om de eenvoudige reden, dat zij tot die theorie niet door eigen, wetenschappelijk onderzoek, op grond van waargenomen feiten, gekomen waren, maar haar reeds kant en klaar van de Traditie ontvangen hadden, voordat zij zich tot een ernstig onderzoek zetten. Het was geen nieuwe formule, waarin men uitdrukte wat men aan het Nieuwe Testament had; maar de oude, die reeds lang van het Oude Testament, als de alleen ware, had gegolden, zonder tegenspraak op de LXX was toegepast, en nu eenvoudig-weg op het Nieuwe Testament was overgebracht,

nadat het tot den rang van een codex was verheven. Niets was natuurlijker dan dat. Wanneer wij zien, hoe groote geesten als Augustinus er toe komen konden om zulk eene slechte vertaling als de Septuaginta als goddelijk en geïnspireerd te eerbiedigen, en zich de uiterste moeite gaven om haar van alle fouten vrij te pleiten ¹⁾, kan het ons waarlijk niet verwonderen, dat men de Schriften des N. Verbonds dezelfde eer waardig keurde. Wat kon den indruk evenaren, dien die Schriften maakten op het geloovig gemoed! Welke schriften brachten meer den uitroep op de lippen: dat is waar! dat is goddelijk! dat kan in geen menschelijk verstand, in geen menschelijk hart opkomen! dat kan slechts geschreven zijn door mannen, die door Gods Geest waren bezielde! Zóoveel wijsheid, zóoveel vertroosting, zóoveel kracht tot zaligheid is alleen uit Inspiratie te verklaren!

Zoo sprak het dan van zelf, dat de algemeen geldende Inspiratie-theorie op die Schriften met geestdrift werd toegepast, en dat men van niets wilde hooren, wat maar eenigszins de heerlijkheid van die Schriften scheen te na te komen.

Er komt echter nog iets anders in aanmerking: het prestige namelijk der katholieke Kerk. Wij, Protestanten der 19e eeuw, kunnen ons zoo moeilijk eenig denkbeeld vormen van den invloed, dien de idé van katholieke Kerk in de dagen der Kerkvaders uitoefende. Men kan zich dien invloed niet te groot voorstellen. De Kerk, zooals zij door

¹⁾ Dat Jona volgens den hebreuwschen tekst tot de Nineviëten zegt: nog veertig dagen, en Ninive zal te gronde gaan, en volgens den griekschen tekst: nog drie dagen enz., meent Augustinus door de allegorische uitlegging best met elkander te kunnen overeenbrengen, op deze wijze: De Kerk der Heidenen gaat te gronde door Christus, die drie dagen in het graf is geweest, en op den veertigsten dag na zijne opstanding ten hemel is gevaren." (De civ. Dei. lib. 18, c. 44.)

het Episkopaat werd vertegenwoordigd, was in het bezit van den H. Geest; haar gehoorzaam te zijn, te belijden wat zij beleed, was de noodzakelijke voorwaarde om zalig te worden; wat zij voorschreef, was Gods wil; wat zij leerde, was de waarheid. Wij weten, hoe zich dat kerkbegrip had ontwikkeld. Dezelfde gnostische en montanistische ketterijen, die tot de wording van den nieuwtestamentischen Kanon medewerkten, maakten ook de katholieke traditie tot eene groote macht in de Kerk. Tegenover zoovelen, die allerlei beschouwingen en bespiegelingen, allerlei inspiraties en profetiën voor Christelijke waarheid wilden doen doorgaan, was het noodig, dat de katholieke Kerk zich uitsprak over hetgeen al of niet op den naam van christelijk recht had. Eene eenvoudige heenwijzing naar de Schriften des N. Verbonds was niet voldoende. De kettters — zegt Tertulianus — nemen sommige Schriften volstrekt niet aan, en als zij ze aannemen, dan toch niet geheel, maar zij vervalschen ze door bijvoegingen en weglatingen, of, als zij ze geheel aannemen, verdraaien zij er toch den zin van door allerhande uitleggingen. Wat kan men dus met de Schrift tegen hen uitrichten, als wat men verdedigt geloochend, en wat men loochent verdedigd wordt? Men moet zich daarom bij de bestrijding der kettters niet op de Schrift beroepen. Men behaalt er of geene, of slechts eene hoogst twijfelachtige zegepraal meê. Men moet een anderen weg bewandelen. Men moet vragen, bij wien het echte geloof te vinden is, door wien en wanneer en aan wien het christelijk geloof is overgeleverd. Want slechts daar, waar men christelijk geloof en christelijke zeden vindt, moet ook de ware Schrift en de echte uitlegging der Schrift te vinden zijn. De Apostelen hebben gemeenten gesticht, van welke de

overigen haar geloof ontvangen hebben. Alles moet naar zijn oorsprong beoordeeld worden. Zoo vormen in zekere mate alle gemeenten, hoe groot en talrijk zij ook zijn, toch slechts éene apostolische. Heeft nu Christus zijne apostelen uitgezonden, dan moet men naar hen en geen anderen hooren, en wat deze geleerd hebben, kan men alleen bewijzen door de gemeenten, die zij zelve onderwezen hebben. Die leer is dus waar, waarin men met de apostolische moederkerken overeenstemt¹⁾. In denzelfden geest laten zich Irenaeus en andere Kerkvaders hierover uit. Bij voorkeur beroepen zij zich op de apostolische Overlevering, zooals zij bij de apostolische gemeenten en hare bisschoppen was bewaard gebleven. Aan die gemeenten moest men vragen, welke boeken tot de H. Schrift behoorden, en hoe zij moesten uitgelegd worden, De Schrift bleef dus altijd bij hen de hoofdzaak. Het kwam niet bij hen op, althans niet bij de eerste westersche kerkleeraars²⁾, de Overlevering, als eene zelfstandige bron van de Christelijke waarheid, naast de Schrift te plaatsen. Zoodra Schrift en Overlevering, naar hun oordeel, met elkander in botsing geraakten, hielden zij zich aan de Schrift. Zelfs de meest kerkelijke der Kerkvaders, Cyprianus, beriep zich in den strijd over den ketterdoop van de roomsche traditie

---

1) De praescr. haer., c. 15—21.

2) Door de Alexandrijnsche kerkleeraars, Clemens en Origenes, werd grooter beteekenis aan de mondelinge overlevering gehecht. Meer dan anderen onder den invloed der Gnostiek, namen zij aan dat Christus aan zijne vertrouwde jongeren dingen had medegedeeld, die voor de groote menigte verborgen bleven; dat deze die weder op hunne beurt aan andere waardige mannen hadden overgeleverd; en dat zoo, naast de Schrift, zich eene betrouwbare overlevering had gevormd, die alleen door de ingewijden kon worden verstaan. (Zie Nitzsch, t. a. p. bl. 257). Later werd dit het algemeen geloof der katholieke Kerk.

op de oudste traditie, de H. Schrift ¹⁾). Slechts zelden echter, en dan nog alleen in den ritus, niet in het dogme, kon het, naar aller meening, tot zulk eene botsing komen. Schrift en Overlevering dekten elkander in het dogmatische volkomen. De door de kerkelijke Overlevering vastgestelde *regula fidei* was, gelijk Nitzsch terecht zegt ²⁾, voor het bewustzijn der Kerk, niets dan eene verduidelijking van den inhoud der Schrift. De *regula fidei* gold als H. Schrift in *nuce*, de H. Schrift als *regula fidei* in *extenso*. Men nam evenzeer aan, dat gene de uitlegster van deze als dat deze de uitlegster van gene was.

Toch kon het niet anders, of de Kerk moest het in beteekenis allengs van de Schrift winnen; vooral nadat het, door het in de plaats treden van het Episkopaat in het algemeen voor de bisschoppen der *ecclesiae matrices* in het bijzonder, zooveel gemakkelijker geworden was, het oordeel der Kerk te vernemen. Bleek het telkens, dat de Schriften voor velerlei uitlegging vatbaar waren, des te meer gewicht moest dan gehecht worden aan hetgeen de bisschoppen als bewaarders der echte apostolische traditie, ja als opvolgers van de apostelen, door hunne wijding met apostolische macht bekleed, als geloofswaarheid meenden te moeten vaststellen. Vooral sinds zij op de oecumenische synoden gezamenlijk hun oordeel uitbrachten. Was men reeds in de derde eeuw sinds Cyprianus begonnen van de provinciale synoden te spreken als van vergaderingen, die door den H. Geest geïnspireerd waren, veel

---

¹⁾ Epist. 74. Bekend is zijn woord: „*Consuetudo sine veritate vetustas erroris est.*” Dezelfde geest straalt door in het woord van Tertullianus: „*Christus veritatem se, non consuetudinem cognominavit. Quodcunque adversus veritatem sapit, hoc erit haeresis, etiam vetus consuetudo*”, *De virginibus velandis*, cap. 1.

²⁾ T. a. p. bl. 245.

krachtiger en beslister moest men zoo spreken, sinds de erkenning van den Christelijken godsdienst door Constantijn het houden van oecumenische synoden mogelijk had gemaakt. Wij kunnen ons zoo goed begrijpen, dat Constantijn van eene kerkvergadering als die van Nicea zeide: »wat aan driehonderd heilige bisschoppen heeft goed gedacht, dat is niet anders te beschouwen, dan als het gevoelen van den Zoon van God." 1) Dit moest de algemeene indruk wel wezen in een tijd, dat het geloof aan eene heilige algemeene katholieke Kerk zoo vaststond. Een enkele, zooals Gregorius van Nazianze, mocht te veel van zulk eene kerkvergadering van nabij gezien hebben, om er anders dan ongunstig over te oordeelen, 2) de meerderheid hoorde in hetgeen zij besloot de stem van den H. Geest, die de Kerk van Christus tegen ketterij beschermde.

Met het oog op die (vooral na de overwinning van het Donatisme) toenemende beteekenis der katholieke Kerk, als draagster van de goddelijke waarheid, vinden dan ook woorden als die van Augustinus hunne voldoende verklaring: »Evangelio nom crederem, nisi me ecclesiae catholicae commoveret auctoritas." 3) Zeer zeker zouden wij den kerkvader onrecht doen, wanneer wij die woorden zoo verklaarden, dat hij niet om de innerlijke kracht en heerlijkheid van het Evangelie, maar alleen omdat de Kerk op het Evangelie als het Woord van God haar zegel had gedrukt, er geloof aan schonk. Met menige uitspraak in zijne talrijke schriften zouden wij dan in strijd geraken. Dit bedoelde hij, dat alleen het vaste geloof aan het goddelijk gezag der Kerk, dat hem de waarheid van het

1) Verg. den brief van Constantijn aan de Alexandrijnsche Kerk bij Socrates I, 9.

2) Zie F. Böhringer, Die alte Kirche, 8er Theil, S. 221.

3) Adv. Manich., 5.

Evangelie waarborgde, in staat was om al de bedenkingen van verstand en hart tot zwijgen te brengen, die hem van het geloof aan dat Evangelie terug hielden. Alleen door het geloof had hij geleerd, en leerde hij nog voortdurend (*crederem*, zegt hij, niet *credidissem*) over al die bedenkingen heen te zien, en het Evangelie als Gods Woord aan te nemen, om dan ook bij ervaring de innerlijke kracht er van te leeren kennen. ¹⁾

Over de vraag, waar dat Evangelie te vinden was, kon dan ook bij Augustinus geen twijfel bestaan. Dat Evangelie was alleen te vinden in de kanonieke Boeken, zooa zij door de Kerk waren vastgesteld. »*Solis eis Scripturarum libris, — schrijft hij aan Hieronymus* ²⁾ — *qui jam canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid errasse firmissime credam.*” Van alle andere godsdienstige boeken, die van het kerkelijk stempel niet voorzien waren, zegt hij dan eerst dat zij waarheid behelzen, wanneer zij niets bevatten, wat met de kanonieke Boeken strijdt.

Om deze uitspraak naar waarde te beoordeelen, moeten wij even nagaan, wat door de Kerk omtrent de kanonieke Boeken was besloten. Het staat met het vraagstuk der Inspiratie in het nauwste verband. Het is bekend, dat er, zoowel in het O. als in het W., veel verschil van gevoelen onder de Kerkvaders was omtrent de vraag, welke Boeken al of niet tot den Kanon moesten gerekend worden.

Dit verschil betref ¹ den hebreuwschen Kanon, die de Boeken bevatte, welke wij thans de kanonieke Boeken des O. Testaments noemen. Over het alge-

¹⁾ Dat voor Augustinus de H. Schrift, al was het de Kerk, op wier gezag hij aan haar geloofde, toch de hoogste autoriteit bleef, blijkt uit meer dan ééne plaats in zijne geschriften.

²⁾ Epist. 82.

meen werden zij door de Kerkvaders overgenomen. Tegen Esther alleen, als kanoniek geschrift, werd door verscheidene kerkleeraars, o. a. door Athanasius bezwaar gemaakt.

2°. Aangaande het al- of niet-opnemen van de Apokriefen, die de LXX aan het O. Testament hadden toegevoegd, liepen de gevoelens meer uiteen. Het W. was er meer mede ingenomen dan het O. Terwijl tot den Westerschen Kanon, die op de Synoden van Hippo en Carthago (393 en 397) werd vastgesteld, en door de bisschoppen van Rome Innocentius en Gelasius bekrachtigd, vijf boeken van Salomo, Tobias, Judith en 2 boeken der Makabeën gebracht werden, werd op het concilie van Laodicea (c. 360) de hebreeuwsche Kanon gevolgd, met toevoeging van Baruch en een Brief van Jeremia. ¹⁾

3°. Wat het N. T. betreft, vinden wij behalve de reeds genoemde Homologoumena, omtrent welke bij de Kerkvaders geen twijfel was, nog eene andere rubriek vermeld, door Eusebius Antilegomena genoemd, omdat hunne kanoniciteit door velen in twijfel werd getrokken, nam. den Brief aan de Hebreëen, den Brief van Jakobus, den tweeden Brief van Petrus, den tweeden en derden Brief van Johannes, en den Brief van Judas. Wij missen dan ook sommige van die geschriften, soms bijna allen, bij vele Kerkvaders, op meer dan éene lijst van voorgelezene Boeken, en in de Peschitto. Soms zijn de bezwaren aan hun inhoud, meestal echter aan de onzekerheid van hun apostolischen oorsprong ontleend. Behalve deze Boeken is ook in het O. de kanoniciteit van de Openbaring van Johannes langen tijd een punt van geschil geweest. Nadat zij eerst algemeen was erkend,

---

¹⁾ Ook Athanasius had in zijn Kanon Baruch opgenomen.

verviel zij bij de tegenstanders van het Chiliasme in ongenade; eerst in de vijfde eeuw gelukte het haar, hare plaats in den Kanon te herwinnen. De Synode van Laodicea kon er echter nog niet toe komen. De overige Antilogomena nam zij, gelijk later de Synoden van Hippo en Carthago in het W., onder de heilige, kanonieke Boeken op.

4°. Behalve deze Boeken des O. en des N. Testaments vinden wij nog verscheidene anderen vermeld, niet alleen als lezenswaardige Boeken, maar ook als heilige Schriften, die van God geïnspireerd waren, en daarom met de overigen mochten voorgelezen worden in de gemeente. Lang hebben zich, blijkens de schriften van Irenaeus, Clemens Alex., Origenes en anderen, en de codices A en S de eerste Brief van Clemens, de Brief van Barnabas en de Herder van Hermas in dat voorrecht mogen verheugen. Inzonderheid stonden die geschriften in hoog aanzien, die van apokalyptischen aard waren. Menigmaal ontvangt de Apokalypse van Petrus dezelfde eer als die van Johannes. Het boek Henoch (volgens Tertullianus bij den zondvloed wel verloren gegaan, maar door Noach hersteld) wordt meer dan eens aangehaald. Zelfs in de Sibillijnsche Boeken werd de stem van God gehoord¹⁾. Echter werd het kerkelijk gebruik van die geschriften, sedert het midden der derde eeuw, al minder en minder; om eindelijk, sedert de Kerk op het laatst der vierde eeuw zich had uitgesproken, geheel te verdwijnen.

Uit deze vluchtige schets van de meeningen der Kerkvaders omtrent den omvang van den Kanon blijkt, hoe zwevend en onbestemd hun Inspiratie-begrip was. Dikwijls werd de vraag, of een geschrift onder de kanonieke Boeken verdiende te worden gerangschikt, door persoonlijke sym-

---

¹⁾ Verg. Augustinus, De civitate Dei, lib., XVIII c. 23.

pathiën of antipathiën beslist. Slechts zelden, althans in de tweede eeuw, kwam de oorsprong in aanmerking. Meestal was het het al- of niet-christelijke of katholieke van den inhoud, dat de zaak uitmaakte. Zoo werd — om maar een paar voorbeelden te noemen — de Herder van Hermas door Tertullianus in zijne voor-montanistische periode, evenals door Irenaeus, hoog verheven, later echter, nadat hij montanist was geworden, diep veracht; de Apokalypse van Johannes in het O. eerst als kanoniek erkend, later nadat er een twist over het Chiliasme in Alexandrie was ontstaan, eene plaats onder de kanonieke Boeken onwaardig gekeurd.

Langzamerhand echter won het gevoelen veld, dat het voor het geloof aan de Inspiratie van een boek boven alles aankwam op de zekerheid, dat het van apostolischen oorsprong was. Wat niet door een apostel, of een leerling der apostelen geschreven was, hoe stichtelijk het overigens ook wezen mocht, kon der gemeente niet als geïnspireerde Schrift tot regel voor haar geloof gegeven worden — dit stond meer en meer vast. En zoo is de Kerk er dan eindelijk toe gekomen om, met verwerping van al de andere geschriften, de Antilegomena, van wier apostolischen oorsprong zij overtuigd was (op welke gronden, onderzoeken wij hier natuurlijk niet) in den Kanon op te nemen ¹⁾.

Lastiger was de vraag, of ook de Apokriefen des O. Testaments in den Kanon zouden worden opgenomen. De meesten in het W. waren er voor. Waarom eene plaats in den Kanon geweigerd aan Boeken, die de geïnspireerde Septuaginta der opneming waardig had gekeurd, en die nog steeds met zooveel stichting door de gemeente gelezen

---

¹⁾ Verg. Landerer, in Herzog's Real-Encycl. in voce Kanon des neuen Testaments.

werden? Zoo oordeelden ook de Synoden van Hippo en Carthago: en de Apokriefen werden kanoniek! Niet geheel in denzelfden zin, waarin de andere Boeken het waren: zij waren slechts kanoniek in den tweeden graad. Van daar dat er, tot het Concilie van Trente toe, nog altijd eene zekere vrijheid ten opzichte van de waardeering der Apokriefe Boeken bij de katholieke godgeleerden bleef bestaan. Inzonderheid was het Hieronymus, die hunne gelijkstelling met de overige Boeken lang tegenhield. Maar toch, het groote woord was door de Kerk uitgesproken: zij behooren in den Kanon t' huis, en moeten dus door de geloovigen als goddelijk, als geïnspireerd worden geëerbiedigd. Augustinus heeft ook in dit opzicht zijn katholiek karakter het best bewaard. Ook van de Apokriefe Boeken, die de Kerk in den Kanon had geplaatst, geloofde hij, dat zij niet dwalen konden. Ook aan deze, al stelde hij de anderen hooger, kende hij een goddelijken oorsprong, en goddelijk gezag toe ¹⁾.

Dit was het echt-katholieke standpunt: wat de Kerk als kanoniek heeft gestempeld, dat gelooven wij, daarin erkennen wij het Woord van God, daardoor laten wij ons leiden in leer en leven.

---

¹⁾ Verg. De praedest. sanctorum, c. 14; Contra Faustum c. 5; De civ. Dei, XVII, 20.

V E R B E T E R I N G.

Op bladz. 25 in plaats van:

»zich door de LXX (die waarschijnlijk *σῶμα* voor *ῥῆμα* gelezen heeft) laten verleiden,» enz.

te lezen:

zich door een exemplaar van de LXX (waarin waarschijnlijk, door eene fout van den afschryver, σῶμα in plaats van ῥῆμα te lezen stond) laten verleiden, enz.
